

ประวัติศาสตร์ชาติไทย
ความเป็นมาของชาติไทย
การเสียดินแดนบางส่วนของไทย
การกบฏสุภาพ
ประวัติบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์

เอกสารชุดที่ ๑

ประวัติศาสตร์ชาติไทย

ตอน

ความเป็นมาของชาติไทย

ชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ มีความเจริญเป็นปึกแผ่นรวมเป็นชาติไทยมานานกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว ประวัติศาสตร์อันยาวนานของชาติไทยได้ชี้ให้เราเห็นว่าชาติไทยเรามีวัฒนธรรม ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีที่งดงาม มีการปกครองหรือการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก และที่น่าภาคภูมิใจยิ่งก็คือ ชาติไทยเป็นชาติเดียวในประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดำรงความเป็นไทยไม่เคยตกอยู่ใต้การปกครองของชาติใดมาก่อน ทั้งนี้ เพราะผู้นำของเรา คือ พระมหากษัตริย์ และบรรพบุรุษของเราได้ร่วมกันสร้างชาติ นำชาติของเราไปสู่ทางเจริญและเมื่อถึงคราวคับขันก็สละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้ให้พวกเราจนทุกวันนี้

อาจแบ่งความเป็นมาของชาติไทยเราออกได้เป็นสมัย ๆ ดังนี้

๑. สมัยก่อนไทยเข้ามาในแหลมทอง (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้)

ก. สมัยอ้ายลาว

ข. สมัยน่านเจ้า (พ.ศ. ๑๑๕๒ - ๑๔๔๓)

๒. สมัยไทยเข้ามาในแหลมทอง ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๔ สมัยด้วยกัน คือ

ก. สมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๘๑)

ข. สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๘๓ - ๒๓๑๐)

ค. สมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)

ง. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ปัจจุบัน)

๑. สมัยก่อนไทยเข้ามาในแหลมทอง

ชนชาติไทยมีพื้นเพเดิมที่ต้นแม่น้ำยางจี หรือ ยางซี ซึ่งอยู่ในมณฑลยูนนาน แคว้นกุยจิ่ว กวางซี ฯลฯ เมื่อไทยในครั้งนั้นมีมากมายหลายสาขา และล้วนแต่มีวัฒนธรรมสูงมาก่อนแล้ว มีใจรักพวกพ้องและความเป็นอิสระ ไม่ยอมให้จีนซึ่งครั้งนั้นเป็นใหญ่ มีความเจริญสูงมาข่มเหงหรือกลืนกลุ่มคนไทยไว้ได้ประเทศจีนได้ง่าย สิ่งนี้เรียกได้ว่าเป็นคุณสมบัติพิเศษของคนไทยที่เดียว อาจแบ่งสมัยของไทยก่อนเข้ามาในแหลมทองได้ดังนี้

ก. สมัยอาณาจักรอ้ายลาว ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของจีนกล่าวว่า ไทยอ้ายลาวมีอาณาเขตรหว่างแม่น้ำฮวงโห และแยงซีเกียงคาบเกี่ยวกับพื้นที่มณฑลเสฉวน ตูเป่ เกียงสี ไทยในสมัยอาณาจักรอ้ายลาวมีอยู่เฉพาะชาติจีน และสิบเอ็ดซึ่งอยู่ใกล้ชิดกันเพียง ๒ ชาติเท่านั้น ชาติจีนในขณะนั้นถือตัวว่าเป็นชาติที่มีอารยธรรม มีความยิ่งใหญ่กว่าใคร ๆ และมักจะดูถูกชนชาติอื่นเป็นคนป่าเถื่อนอยู่เสมอ แต่ตามหลักฐานที่ปรากฏชาติจีนยังมิกล้าเหยียบย่ำคนไทยมากนัก เช่น เรียกคนไทยเดิมด้วยภาษาจีนว่าแถบก็ก คือ ประเทศแถบ ซึ่งแปลงมาจากภาษาจีนว่าเทียน คือ หมายถึง "ฟ้า" นั่นเอง และไม่กล้าเรียกคนไทยว่า

เป็นตัวแมลงเล็ก ๆ อย่างใช้เรียกพวกอื่น ๆ ถ้าจะพูดถึงคนไทยก็จะใช้ตัว "คน" ถ้ากับ
ข้างล่างแสดงว่าคนไทยเรามีวัฒนธรรมสูงและจะต้องมีอะไรหลายอย่างจนเงินไม่กล้าถูก
ได้เต็มปากเต็มคอ คนไทยเข้ากับจีนไม่ได้สนิทเพราะเหตุที่เชื้อชาติและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน
บางสมัยก็ถูกจีนข่มเหงจนเป็นที่เคียดแค้น ตั้งแต่ ๔๐ ปีก่อนพุทธกาล โดยถูกจีนรุกรานเข้าทุกที
เมื่อสู้ไม่ได้ก็ต้องถอยร่นลงมาเพราะนิสัยไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจใคร กลุ่มคนไทยก็เริ่มอพยพลงมา
ทางใต้เข้าสู่ญาน บางกลุ่มก็อพยพลงมาทางกว้างตุง ตังเกีย จนสู่คลื่นอำนาจในอาณาจักร
อ้ายลาว และถอยร่นลงมาทางใต้

ข. สมัยอาณาจักรน่านเจ้า เมื่อถอยร่นลงมาทางใต้กันเป็นกลุ่ม ๆ มีผู้นำที่เข้มแข็ง
คือ พระเจ้าสิริโล ไ้รวบรวมคนไทยที่กระจัดกระจายเป็นกลุ่ม ๆ เข้าด้วยกัน เป็นอาณาจักร
ใหญ่ มีกำลังเข้มแข็งขึ้นราว พ.ศ. ๑๑๕๒ คือ ราว ๘๑๕ ปีมาแล้ว มีราชธานีที่เมือง "ตาลีฟู"
อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของคุนหมิงเดี๋ยวนี้ พ่อไทยเข้มแข็งจึงก็ไม่กล้ามารุกรานไปพักหนึ่ง

ไทยในสมัยน่านเจ้ามีความรุ่งเรืองมาหลายแผ่นดิน คนไทยได้รับนับถือศาสนาพุทธ
และสร้างวัดวาอารามตามที่ชุมชนชน "วัด" จึงกลายเป็นศูนย์ของสังคมและการศึกษา
การแต่งกายสมัยน่านเจ้ากระเียกไปในทางจีน คือ นุ่งกางเกงจีน สวมเสื้อแบบจีน ศิลป
วิทยาการต่าง เรียกได้ว่ามีความเจริญเกือบเท่าประเทศจีน และศิลปะ มีกษัตริย์ที่สามารถ
ควรจะเอ่ยชื่อในที่นี้ คือ พระเจ้า "ฟิหลอเกอ" (หรือ ฟิหลอโกะ หรือ ฟัลอโกะ) พระองค์
แผ่ขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวาง ต่อมาพระเจ้าโกะล่อฝง ขึ้นครอง ได้ทำการสู้รบกับจีน
เรื่อยมาฉกฉวยดินแดนฉกฉวยชนะ

ค. ความเสื่อมของอาณาจักรน่านเจ้า

อาณาจักรน่านเจ้าต้องรบพุ่งชิงชัยกับประเทศจีนบ้าง อีเบตบ้าง มีแพ้ง
ชนะบ้าง สลับกันมาหลายชั่วกษัตริย์ และเมื่อเชื้อสายของพระเจ้าสิริโลได้สิ้นสุดลง ซึ่งสืบต่อมา
ถึงพระเจ้าฟ้า นับเป็นเวลาชั่ว ๑๓ รัชกาล ประมาณ ๒๕๕ ปี จากนั้นมาเป็นยุคจลาจล
แย่งชิงราชสมบัติกันเรื่อยมา ผู้ชนะที่ได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินไทยในกาลต่อมา
เป็นวงศ์อื่น ๆ ซึ่งเป็นเชื้อจีน ดังนั้น ชนบทรรมเนียบบ้านเมืองก็เลยผันแปรไปผิดไป
ข้างพวกจีนมากขึ้นทุกที และชนชาติจีนก็ได้เข้ามาตั้งภูมิลำเนาเป็นไพร่บ้านพลเมืองมีจำนวน
มากขึ้นเป็นลำดับ จนในที่สุดความเป็นไทยในอาณาจักรน่านเจ้าเริ่มเสื่อมลงเป็นลำดับ
จนถึงคราวพระเจ้าคุบไบลซานแห่งราชวงศ์หงวนมีอำนาจขึ้นในประเทศจีน ก็ได้รบพุ่งแผ่
อาณาจักรลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ และตีเอาเมืองไทยเดิมไปได้เมื่อ พ.ศ. ๑๓๘๙
อาณาจักรน่านเจ้า หรือ นันเจาของไทยเราจึงได้สิ้นอิสรภาพตกไปเป็นอาณานิคมของจีน
ตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา และจีนก็ได้แบ่งแยกอาณาจักรไทยเดิมของเราออกเป็นมณฑลของจีน
ได้ ๔ มณฑล คือ มณฑลยูนหน่า มณฑลยูนจิ๋ว มณฑลกว๋างไส และ มณฑลกว๋างตุง ทุกวันนี้

กษัตริย์เชื้อสายไทยซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าแผ่นดินไทยหลายองค์ในสมัยน่านเจ้า
มีชื่อในพงศาวดาร คือ เจ้าสิงหนวัติ ไ้พาบริวารไทย เป็นอันมากลงมาจับจองที่ดินเพื่อ

สร้างเมือง ครั้นมาถึงลำน้ำโขง ตอนเหนือพบชัยภูมิเหมาะจึงระดมกำลังไพร่พลสร้างนคร
ราว พ.ศ. ๑๑๑๑ ขยายอาณาเขตกว้างขวาง เรียกว่า แคว้นโยนกเชียงแสน เรียกว่า
ไทยเชียงแสน (ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๐๐ - ๑๖๐๐ เป็นเวลาที่พวกขอมและพม่ามีอำนาจ
พวกไทยในแคว้นโยนกก็คงขึ้นแก่ขอมและพม่าเป็นลำดับตามกาลสมัย) เมื่อถึงสมัย พระเจ้าพรหม
กษัตริย์ไทยสมัยเชียงแสนผู้มีสติปัญญา สามารถตั้งแข็งเมืองขึ้น ไม่ส่งส่วยแก่ขอม ได้แผ่อาณา
เขตตลอดไปถึงเมืองหลวงพระบาง เวียงจันทร์ และมณฑลอุดรตอนเหนือตอนหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า
ลานช้าง (นับว่ามีช้างชุม) และดินแดนที่เป็นมณฑลภาคพายัพทุกวันนี้อีกตอนหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า
ลานนา (เพราะมีทำเลสำหรับทำไร่ ทำนาบริบูรณ์) และสร้างราชธานีทางใต้ขึ้นใหม่อีกแห่ง
หนึ่งชื่อ ชัยปราการ (คือเมืองฝางซึ่งทุกวันนี้เป็นอำเภอขึ้นอยู่ในจังหวัดเชียงราย) ขณะนั้น
พวกขอมตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองลพบุรี (ละโว้เดิม) และมีเมืองสุโขทัยเป็นเมืองหน้าด่าน
แต่พวกขอมยังไม่มีกำลังพอจะขึ้นไปปราบปรามพวกไทยในลานนาและลานช้างได้ ก็ต้องสงบอยู่
ถึงราว พ.ศ. ๑๘๓๓ มีข้าศึกมอญยกกองทัพมาตีเมืองชัยปราการ พระเจ้าชัยสิริเจ้าผู้ครองเมือง
ชัยปราการ (พระราชบิดาของพระเจ้าอู่ทอง ผู้สร้างกรุงศรีอยุธยา) สืบได้ความว่ากองทัพ
ข้าศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงเหลือกำลังจะต่อสู้ จึงได้เผาเมืองเสียเพื่อมิให้ข้าศึกยึดเมืองเป็นที่มั่น
แล้วอพยพครอบครัวพลเมืองถอยหนีลงมายังดินแดนในประเทศไทยตอนใต้ นอกจากสงคราม
แล้วยังเกิดภัยธรรมชาติ บ้านเมืองจมน้ำเป็นหนองน้ำทั่วไป ทำให้ดินแดนลานนาไทยว่างเปล่า
ปราศจากผู้นปกครอง พวกคนไทยก็แตกตื่นระส่ำระสายไม่อาจรวมเป็นปึกแผ่นได้ พวกขอมจึงได้
ถือโอกาสรวบรวมดินแดนลานนาไทยไว้ในอำนาจ บังคับให้คนไทยส่งส่วยไปยังเมืองละโว้ (ลพบุรี) อีก
คนไทยที่อพยพมาตั้งบ้านเมืองทางตอนใต้อาจแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ได้ดังนี้

(๑) ไทยที่อพยพมาตั้งบ้านเมืองอยู่ทางบุรีเวณลุ่มแม่น้ำสาละวินในตอนเหนือของ
ประเทศพม่าเดิมนั้น คือ พวกไทยใหญ่ หรือ เงี้ยว และพวกที่เข้าไปตั้งอยู่ในมณฑลอิสลามของ
อินเดียก็เรียกตัวเองว่า ไทยอาหม

(๒) ไทยที่อพยพลงมาตามลุ่มแม่น้ำโขง บางพวกก็ขึ้นแหล่งทำมาหากินดึกๆ หนึ่
ไม่เดินทางต่อไปคือ พวกคนไทยภาคเหนือ และตะวันออกเฉียงเหนือปัจจุบัน บางพวกก็อพยพ
เข้าไปในแคว้นตังเกี๋ย บางพวกที่มีกำลังเรี่ยวแรงดียังหาที่ไม่เหมาะก็เดินทางต่อไปตามลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยาก็คลายเป็นคนไทยปัจจุบันนี้

๒. สมัยไทยเข้ามาในแหลมทอง

แหลมทอง หรือ แหหลสุวรรณภูมิที่เราตั้งมั่นทำมาหากินอยู่ในขณะนี้ เดิมทีเดียวเป็นที่อยู่
ของชน ๓ ชาติ คือ

ละว้า มีอาณาจักรกว้างขวาง คือ ดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน และบางส่วนของ
เป็นอาณาจักรลาวขณะนี้

มอญ ตั้งมั่นอยู่แถบลุ่มแม่น้ำสาละวิน และแม่น้ำอิระวดีตอนใต้

ขอม สันนิษฐานว่าอยู่ทั่วไปตั้งแต่ลพบุรี ลงมาจนकिनแดนที่เป็นประเทศกัมพูชาปัจจุบัน

ชาติทั้ง ๓ นี้ ผลักกันมีอำนาจในแคว้นสุวรรณภูมิ ในระยะที่ไทยอพยพมาสู่สุวรรณภูมินั้น ชาติของขอมกำลังมีอำนาจและเป็นใหญ่ในแคว้นสุวรรณภูมิ วัฒนธรรมการก่อสร้างของขอม เช่น ปราสาทหิน ปราสาท ฯลฯ เป็นหลักฐานสำคัญ บางครั้งพม่าเมื่อมีอำนาจก็เข้ามายึดอำนาจมอญ ขอม และปกครองเป็นหนึ่งในอาณาจักรพม่า เช่น ในสมัยของพระเจ้าอนุรุทธมหาราช (อโนรธามังช่อ) เมื่อสิ้นแผ่นดินพม่าก็หมดอำนาจในแคว้นสุวรรณภูมิ

จะขอรวบรวมประวัติศาสตร์ตอนนี้ว่า เมื่อพวกไทยทยอยกันเข้ามาในแหลมทองใหม่ ๆ กำลังยังน้อยและกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป คนไทยตอนนี้คงอยู่ใต้อิทธิพลของขอมซึ่งเป็นใหญ่ที่สุดในเวลานั้น เมื่อพวกไทยมีกำลังกล้าแข็งขึ้นก็ไม่ต้องการที่จะอยู่ใต้อิทธิพลของขอมอีกต่อไป เจ้าเมืองคนไทยที่สำคัญในขณะนั้น คือ พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราช และพ่อขุนบางกลางท่าว เจ้าเมืองบางยาง ทั้ง ๒ ท่านได้รวมกำลังกันยกกองทัพไปตีเมืองสุโขทัยอันเป็นเมืองหน้าด่านของขอมในเวลานั้น และรบชนะขอม ติโลเมืองสุโขทัยไครราว พ.ศ. ๑๘๐๐ คนไทยพร้อมกันยกพ่อขุนบางกลางท่าวขึ้นเป็น กษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย ราชานิกษิตทรงพระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ค้นวงศ์สุโขทัย

ก. สมัยสุโขทัย

นับตั้งแต่คนไทยได้เดินทางอพยพจากประเทศจีนมาทางใต้ประมาณ ๑๓๐๐ ปีเศษ จึงสามารถตั้งถิ่นฐานมั่นคงได้ เริ่มต้นจากพระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง คือ ตั้งแต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์เรื่อยมาจนสิ้นราชวงศ์สุโขทัยในสมัยพระเจ้าลิไทย

ความเป็นอยู่ของชาวไทยทั่วไปในสมัยกรุงสุโขทัย

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น สิลจารึกพ่อขุนรามคำแหง โบราณวัตถุต่าง ๆ เป็นเครื่องยืนยันว่า คนไทยสมัยกรุงสุโขทัยมีความเป็นอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ มีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ดังความในหลักศิลาจารึกตอนหนึ่งว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" อีกตอนหนึ่ง "เพื่องูวัวไปค้า ชี้นำไปขาย ไกรจักไกรคำช้างค้า ไกรจักไกรคำม้าค้า ไกรจักไกรคำเงือกคำทองคำ"

คนไทยสมัยสุโขทัยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีพระมหากษัตริย์ที่ประชาชนรักเสมือนพ่อ ทรงเป็น "พ่อเมือง" ที่ปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินกับ "ลูก" ยามที่ประชาชนมีเรื่องเดือดร้อน เขาก็จะเข้าเฝ้าพ่อเมือง และ "พ่อเมือง" ก็จะตัดสินชำระคดีด้วยพระองค์เอง ในสมัยพ่อขุนราม อานนท์มหาราชซึ่งเป็นโอรสองค์เล็กของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์กับนางเสืองขึ้นครองราชย์นั้น กรุงสุโขทัย มีความเจริญถึงที่สุด นอกจากจะมีอาณาเขตแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง คือ ทางใต้ได้ นครศรีธรรมราชและเมืองในแหลมมลายู ตลอดถึงสิงคโปร์ ทิศตะวันออกได้เมืองแพร่ น่าน หลวงพระบาง และเวียงจันทน์ ทิศตะวันตกได้เมืองมอญตลอดไปจนถึงหงสาวดี

ข้อสังเกต พ่อขุนรามคำแหงไม่ได้อาณาเขตไปทางเหนือ ด้วยเกรงจะติดใจกันกับเจ้าเมืองนครองเมืองเหนือแคว้นล้านนาไทยหลายองค์ซึ่งต่างก็ปกครองเมืองเป็นอิสระอยู่ ทั้งเจ้าผู้ครองฝ่ายล้านนาไทย เช่น พญาเม็งราย เจ้าเมืองเชียงราย พญาจำเมือง เจ้าเมืองพะเยา และพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย ทั้ง ๓ องค์นี้ต่างก็เคยเป็นศิษย์ร่วมสำนักอาจารย์เดียวกันที่เมืองละโว้ และไ้ร่วมกันสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น พญาเม็งรายลงมาครองเมืองเชียงใหม่เป็นปีกแผ่นอยู่ทางเหนือ ถัดลงมาก็มีเมืองสุโขทัยที่รุ่งเรืองใหญ่โต โดยมีพ่อขุนรามคำแหงเป็นประมุข อาณาจักรของคนไทยในแหลมทองจึงเป็นปีกแผ่นแน่นหนายิ่งขึ้น เป็นลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงสุโขทัย การท้าวการค้าขายในกรุงสุโขทัยเจริญมาก บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยก็เจริญรุ่งเรืองมาก เห็นได้จากวัดวาอารามและพระพุทธรูปต่าง ๆ กล่าวกันว่าพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยมีความงดงามปราณีตยิ่งกว่าสมัยใดทั้งนี้ เห็นจะเป็นเพราะคนในสมัยนั้นมีความสุขกาย สุขใจ เมื่อสร้างศิลปวัตถุต่าง ๆ เช่น สร้างพระพุทธรูปก็เป็นผลสะท้อนให้พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยมีพระพักตร์อิ่มเอิบงดงามปราณีตยิ่ง

การปกครองสมัยกรุงสุโขทัย

ในสมัยกรุงสุโขทัย "พ่อเมือง" หรือ "พ่อขุน" ปกครองประชาชนอย่างใกล้ชิดสนิทสนมแบบ "พ่อปกครองลูก" ถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่าคนไทยครั้งกระนั้นยังไม่มาก การปกครองจึงเป็นไปอย่างใกล้ชิด พ่อเมืองทรงว่าราชการสั่งสอนอบรมลูกบ้านอย่างใกล้ชิด ยกตัวอย่างในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงติดกระบังไว้หน้าพระราชวัง ใครมีเรื่องทุกข์ร้อนจะเข้าเฝ้าที่กระบังนั้นแล้วพระองค์ก็จะเสด็จออกคัดคณาคดีให้ทุกครั้งทุกคนด้วยพระองค์เอง เมื่อเป็นเช่นนั้นแน่นอนเหลือเกินกระดังงะต้องคงอยู่เสมอ พระองค์จะต้องเห็นคเห็นอยู่เพียงใด เมื่อพระองค์ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น พอราษฎรเขียนหนังสือได้ก็เปลี่ยนจากสันกระดังงะมายืนถวายฎีกาแทน ประเพณีสันกระดังงะภายหลังมาเป็นประเพณี "ตักลองร้องฎีกา" นั้น พอถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังนิยมเอามาใช้กันอยู่แต่หมดไปเมื่อประชาชนเขียนหนังสือเป็น พ่อขุนรามคำแหงทรงสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนด้วยพระองค์เอง นอกจากพระองค์ทรงกระทำพระองค์เองให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎรในการรักษาศีล ทำบุญ ทำทาน และฟังพระธรรมเทศนาเป็นเนืองนิจแล้ว กล่าวกันว่าพระองค์ได้สร้างพระแท่นมนังคศิลาประดิษฐานไว้ ณ กลางกองศาลแห่งหนึ่งที่ขานกรุงสุโขทัย พอถึงวันพระ วันโกน ถิ่นมนต์ พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชน บนพระแท่นที่พระองค์สร้างขึ้นนั้น เมื่อเป็นวันวันธรรมดา ตามปกติพระองค์ก็เสด็จขึ้นประทับบนพระแท่นมนังคศิลา เพื่อว่าราชการกลางแจ้งและยังโปรดให้ราษฎรไ้ร้องทุกข์ได้อีก ประเพณีต่าง ๆ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงหลายอย่างได้ตกทอดสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ วิธีการปกครองของพ่อขุนรามคำแหงนั้นเรียกว่า เข้าถึงจิตใจของประชาชนและมีความใกล้ชิดกับพลเมืองที่สุดยิ่งกว่าสมัยใด

คติที่ว่าประชากรทุกคนถือว่าเป็นทหาร พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นจอมทัพ พวกข้าราชการแม่ทัพนายกอง ลดหลั่นลงไปตามลำดับนั้นมาจากการปกครองสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนี่เอง

ในสมัยพญาลิไท ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๕ แห่งกรุงสุโขทัยยุคนั้น คนไทยค่อนข้างจะรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นมีพระเจ้าอยู่หัวเป็นหัวหน้า กล่าวหาพญาลิไทได้ส่งทูตไปเจรจาขอให้กรุงศรีอยุธยาคืนเมืองชัยนาทซึ่งเป็นเมืองขึ้นในของกรุงสุโขทัยคืน กรุงศรีอยุธยาจึงยอมคืนเมืองชัยนาทให้พญาลิไทไปหลังสมัยอยู่ของทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงสุโขทัยเริ่มตึงเครียดขึ้นอีก เกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงสุโขทัยยืดยาวมาเป็นเวลานาน หลังรัชสมัยพญาลิไทกรุงสุโขทัยอ่อนกำลังลงจนเสียกรุงให้แก่กรุงศรีอยุธยา

กรุงสุโขทัยมีอายุ ๑๒๐ ปี ตกไปเป็นของกรุงศรีอยุธยาในฐานะประเทศราชไม่นาน เนื่องจากคนไทยด้วยกันก็เลยพอใจที่รวมกันเข้ากลายเป็นประเทศเดียวกันเท่านั้นมา

ประวัติการรบพุ่งระหว่าง ๒ กรุงนี้ จบลงด้วยสัญญาสันติภาพที่เรียบร้อยที่สุด ไม่มีการกวาดต้อนผู้คนพลเมืองเผาเมืองแต่อย่างใด กรุงศรีอยุธยาเพียงแต่ให้กรุงสุโขทัยซึ่งเป็นคนไทยด้วยกันรวมกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจะได้มีกำลังเข้มแข็งไว้ต่อสู้กับชนชาติอื่นที่มารุกราน

ศิลปวรรณคดีความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสมัยกรุงสุโขทัย

ชาวกรุงสุโขทัยสมัยนั้นก็เหมือนกับชาวกรีกสมัยโบราณ คือ ชอบการเขียน อ่าน ศึกษาเล่าเรียน หน้าที่ราชวงศ์สุโขทัยครองอำนาจเป็นระยะแรกที่ได้สร้างชาติในด้านศิลปกรรม วัฒนธรรม และปลูกฝังวัฒนธรรมและศาสนาให้เจริญงอกงามที่สุด และได้ตกเป็นสมบัติของคนไทยทั้งปวงมาจนทุกวันนี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่า พวกฝ่ายเหนือ คือ พวกสุโขทัยนั้น เป็นพวกไทยแท้ ๆ ส่วนพวกฝ่ายใต้ คือ กรุงศรีอยุธยา เป็นพวกที่ได้รับวัฒนธรรมจากขอม หรือพวกละว้าแต่โบราณกาล จึงมีนิสัยแตกต่างกัน

วรรณคดีสมัยสุโขทัยเจริญมาก พระเจ้ารามคำแหงเป็นผู้ประดิษฐ์คำไทยขึ้นเป็นสมบัติอันล้ำค่าตกทอดมาทุกวันนี้ วรรณคดีเล่มแรกของไทยเรา คือ หนังสือ "ไตรภูมิ" พุทธศาสนาได้รับยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติ พระร่วงเจ้าทุกพระองค์ทรงส่งเสริมทำนุบำรุงอย่างจริงจัง และยั่งยืนมาจนทุกวันนี้

ในด้านศิลปกรรมสถาปัตยกรรมก็มีความงดงามมาก แสดงถึงความเจริญของชาติเราในอดีต ตัวอย่างเช่นพระพุทธรูปชินราชที่พิษณุโลก และพระพุทธรูปปางสุโขทัยในแบบต่าง ๆ การสร้างสมัยนั้นแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม ศิลปอันละเอียดอ่อนและปราณีต แสดงว่าชาวสุโขทัยสมัยนั้นมีนิสัยเยือกเย็น ชัยชนะแข็ง รักสวยรักงาม

วัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ สมัยกรุงสุโขทัยได้รับการยกย่องและปฏิบัติสืบต่อมาหลายอย่าง เช่น ประเพณีลอยกระทงในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นต้น

สรุปแล้วไทยในสมัยสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองแทบทุกด้านเป็นที่น่าภาคภูมิใจอย่างยิ่ง

ข. สมัยกรุงศรีอยุธยา

คนไทยที่กระจัดกระจายลงมาทางใต้ได้รวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนาขึ้น มีผู้นำที่เข้มแข็ง คือ พระเจ้าอู่ทองได้รวบรวมกำลังไพร่พลไว้มากและขยายอาณาเขตด้วยการยกทัพไปตีหัวเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองทะวาย ตะนาวศรี กอปรกับขณะนั้นทางกรุงสุโขทัยอ่อนกำลังเพราะเอาใจใส่ในการทำนุบำรุงบ้านเมืองในล้านอื่น ๆ มากกว่าคานป้องกันประเทศ พระเจ้าอู่ทองจึงได้รวบรวมอำนาจประกาศอิสรภาพที่กรุงศรีอยุธยา (เดิมชื่ออโยธยา) อยู่ในความปกครองของขอม ทรงสร้างพระราชวังที่ตำบลหนองโสน หรือบึงพระราม ใน พ.ศ. ๑๘๔๓ ไม่ขึ้นต่อขอม และทำสงครามขยายอาณาจักรที่ได้ดินแดนขอมไปจนถึงนครธม เมื่อขุนหลวงพะงั่วตีกรุงสุโขทัยได้และในสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ไทยสุโขทัยกับไทยกรุงศรีอยุธยาก็ได้รวมกันเข้าอย่างสมบูรณ์ใน พ.ศ. ๑๘๘๑

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยเริ่มแต่พระเจ้าอู่ทองปฐมกษัตริย์ จนกระทั่งเสียกรุงในสมัยพระเจ้าเอกทัศ ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นเวลา ๔๐๐ กว่าปีนั้น ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาทำให้เราเห็นถึงเรื่องราวต่าง ๆ และให้บทเรียนแก่เราไว้มากมาย มีทั้งสิ่งที่น่าภาคภูมิใจและที่น่าเศร้าเสียใจระคนกัน

ความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา

คนไทยสมัยอยุธยารับคตินิยมจากขอม อินเดีย ในชีวิตประจำวันไว้มากซึ่งผิดกับคนไทยในสมัยกรุงสุโขทัยซึ่งมีประเพณีนิยมแบบไทยแท้

สังคมคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาใหญ่กว่าและมีความสลับซับซ้อนมากกว่าสมัยกรุงสุโขทัย แต่ก็เป็นสังคมที่มีหลักใหญ่ ๆ เหมือนกัน ซึ่งพอจะสรุปได้ว่าตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปลายสมัยอยุธยา สังคมของคนไทยมีศูนย์กลางอยู่ที่ "วัด" และ "พระพุทธศาสนา" คนไทยสมัยอยุธยานิยมการสร้างวัด ด้วยมีความมุ่งหมาย ๒ ประการ คือ เพื่อให้เป็นหลักสำคัญแห่งพุทธศาสนา และเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ของบุพการี และสกุลวงศ์ของตน คตินี้เหมือนกันหมดทั้งสมัยสุโขทัย - อยุธยา จะเห็นว่าแหล่งมีชุมชนมากก็มีการรวมทุนกันสร้างวัดด้วยนิยมว่าเป็นการกุศล วัดมีความหมายสำคัญต่อคนไทยเรามาก คือ นอกจากจะเป็นปัจจัยช่วยส่งอายุพระศาสนาให้ยั่งยืนถาวรแล้ว วัดยังมีความสำคัญในด้านการศึกษา การเมือง การสังคม ที่ว่าวัดมีความสำคัญต่อการศึกษานั้นก็คือในสมัยโบราณมีผู้นิยมนำเด็กไปฝากไว้กับพระหวังให้พระช่วยอบรมสั่งสอนบุตรของตน พระก็เอาใจใส่อบรมจรรยา มารยาทสั่งสอนพระธรรมวินัยดุจคณาจารย์วิชาหนังสือให้ด้วย ครั้นเด็กมีอายุพอสมควรก็ให้บวชเณรและเรียนข้อธรรมสูงขึ้นไปอีก ให้ศึกษาภาษาบาลีควบไปด้วย เมื่อสมควรแก่เวลาจะบวช พระท่านก็ให้อุปสมบท ซึ่งเป็นผลดีให้เป็นที่เรียบร้อยมีให้เด็กหนุ่มไปเสเพลในทางอันมิชอบ

ที่ว่าวัดมีความหมายในด้านการเมืองก็คือ วัดเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นปึกแผ่นและความเจริญของบ้านเมือง ดังจะเห็นได้จากความงามความปราณีตในศิลปกรรมไทยตามวัดสำคัญ ๆ ในสมัยต่าง ๆ เช่น วัดมหาธาตุกรุงสุโขทัย วัดพระศรีสรรเพชญ์กรุงศรีอยุธยา

วัดเป็นศูนย์กลางของประชาชน ผู้คนพบปะกันที่วัดได้สนทนาธรรม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การค้าเจริญรุ่งเรืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ มีหมู่บ้านร้านค้าตั้งอยู่เป็นตำบล ๆ ไป แต่ละตำบลก็ทำสินค้าแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน เช่น ตำบลที่ทำกระเบื้องขายก็ได้ชื่อว่าบ้านกระเบื้อง ตำบลที่เผาปูนขายก็ได้ชื่อว่าบ้านศาลาปูน ฯลฯ กรุงศรีอยุธยาอุดมด้วยการกลสิกรรม ชาวสำคัญที่สุดได้รับความเอาใจใส่จากรัฐบาลทุกยุคทุกสมัย มีพระราชพิธีต่าง ๆ ล้วนแต่เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่การท้าวา เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญซึ่งดำรงมาจนทุกวันนี้

อยุธยาเคยเป็นราชธานีของไทยที่ใหญ่โต สวยงาม รุ่งโรจน์มาแล้วในอดีต มีปราสาทราชวัง วัดวาอารามที่โอ้อาหาบด้วยทองแลดูเหลืออร่ามระยิบระยับซึ่งเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้ข้าศึกอยากได้สมบัติอันมีค่าของอยุธยา เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระราชวังหลวงของกรุงศรีอยุธยามีความโอ้อา มโหฬารเพียงใด จะได้นำข้อคิดเห็นของชาวไทยและชาวต่างประเทศในสมัยอยุธยาเป็นราชธานีเป็นหลักฐานประกอบการพิจารณาคั้งนี้ -

พระศรีมโหสถ กวีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ประพันธ์ถึงความงามของพระราชวังกรุงศรีอยุธยาไว้มาก ขอนำมาลงไว้เฉพาะเรื่องเกี่ยวแก่ปราสาทราชมณเทียรลักลองบท คั้งนี้ -

มณเทียรทเถือกแก้ว	แถวทงัน
งามเงื่อนแมนมาสรรค์	แดงตั้ง
วิหารสมเด็จอัน	โอภาส
ทุกชั้นชนยลยั้ง	อยู่เพียงพิสง

สรร เพอปราสาทดาน	หาพน
ชายโชติพรายอำพล	เพริศแพรว
มฤฎพิมานมน	ทิวเทพ เทียมฤา
โรงเรียบโรงคธแล้ว	ถักงานงามสม

ศรีปราชญ์ กวีเอกอีกผู้หนึ่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ประพันธ์ไว้แสดงถึงความมโหฬารของราชธานีนี้ไว้ว่า -

"อยุธยาศยั้งฟ้า	ลงคิน แลฤา
อ่านาบุญพร่งพระ	ก่อเกือ
เจดีย์ลอออินทร์	ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนือ	นอกโสรรม
อยุธยาไฟโรจน์ไค	ศรีบูร
ทวารรุจिरยงหอ	สระหลาย
อยุธยาอิงแมนสุร	สุรโลก ปานฤา
ถนคตจุสวรคคาลัย	แกตา"

ยังมีหลักฐานของชาวต่างประเทศซึ่งได้เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาและได้เห็นว่า
กรุงศรีอยุธยามีความสวยงามตระการตาเพียงใด ได้เขียนพรรณนาไว้ว่า

โยสซาเต็น พ่อค้าชาวฮอลันดา) ได้เข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและ
สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ได้เขียนไว้ว่า

"พระราชวังหลวงที่ประทับของพระมหากษัตริย์ตั้งอยู่บนฝั่งน้ำ เสมือนเป็นเมืองเล็ก ๆ
แยกอยู่อีกเมืองหนึ่ง ปราสาทราชมนัสนั้นใหญ่โตมโหฬาร ตลอดจนอาคารต่าง ๆ มีสีทอง (ปิดทอง)
ทั้งสิ้น พระมหากษัตริย์สยามเป็นบุคคลที่ร่ำรวยที่สุดในภาคตะวันออกนี้ ยังไม่มีพระมหากษัตริย์
พระองค์ใดในแถบนี้ของโลกที่จะมีเมืองหลวงใหญ่โตมโหฬาร วิจิตรพิสดารและสมบูรณ์พูนสุข
เหมือนพระมหากษัตริย์ในราชอาณาจักรนี้"

แกมเฟอร์ หมอชาวเยอรมัน ซึ่งมากับเรือชาวฮอลันดา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๓ ได้เขียน
พรรณนาถึงพระราชวังหลวงแห่งนี้ว่า

"ในบรรดาชาติผิวคล้ำแห่งเอเชียทั้งหลาย ราชอาณาจักรสยามเป็นราชอาณาจักรอัน
เกรียงไกรใหญ่ยิ่งที่สุด และราชสำนักนั้นเล้าวิจิตรมโหฬารหาที่เสมอเหมือนมิได้
พระราชวังปันส่วน ๆ มีตำหนักเป็นอันมาก ทำเป็นหลายชั้นตามสถาปัตยกรรมจีน (คงเข้าใจผิด)
กำหนดว่าปีกทองตลอด มีโรงช้างยาวยิ่ง มีช่างดูงานวิจิตรร้อยกว่าเชือก"

เท่าที่นำเอาบทประพันธ์ของจินตกวเณกของไทยในสมัยอยุธยาและบันทึกของชาวต่าง
ประเทศบางตอนมาเสนอ ณ ที่นี้ ก็เพียงหวังให้ท่านทั้งหลายเกิดภาพพจน์จะได้ย้อนระลึกถึงความ
รุ่งเรืองมโหฬารโออาของพระราชวังเดิม เพราะปัจจุบันจะเห็นกันแต่เพียงรากฐานของปราสาท
ราชมนัสนั้นซึ่งเป็นเพียงแผ่นอิฐเก่า ๆ เรียงซ้อน ๆ กันอยู่เท่านั้น

ง. การปกครอง

การปกครองของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเริ่มเป็นราชธานีในรัชกาลสมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ ๑ หรือพระเจ้าอู่ทองนั้น โดยเฉพาะในส่วนกลางก็คงจะมีขยายเขตออกไปมากมายนัก
เพราะทางเหนือก็มีอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเป็นปึกแผ่นอยู่ ทางตะวันออกก็มีประเทศเขมร ทางตะวันตก
และทิศใต้ก็ติดต่อกับเขตแดนที่เคยเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงสุโขทัย เมื่อเมืองมอญแข็งเมืองต่อ
สุโขทัย พระเจ้าอู่ทองก็ได้ยกทัพไปปราบปรามได้หัวเมืองมอญไว้ในอำนาจ ทางตะวันออกก็ได้
ขยายเขตออกไปโดยตีได้ประเทศเขมร ทางเหนือก็ยังคงมีสัมพันธ์ภาพอันดีต่อกรุงสุโขทัยตลอดรัชกาล

การปกครองส่วนกลาง พระเจ้าอู่ทองเอาแบบอย่างสุโขทัยและขอมผสมกัน มีตำแหน่ง
เสนาบดีสำคัญ ๔ ตำแหน่ง เรียก จตุสดมภ์ คือ ขุนเมือง ขุนวัง ขุนคลัง ขุนนา ขุนเมืองมีหน้าที่
คล้ายรัฐมนตรีมหาดไทย ขุนวัง หน้าที่ในสำนักพระราชวัง ขุนคลัง เท่ากับรัฐมนตรีกระทรวง
การคลัง ขุนนา เท่ากับรัฐมนตรีเกษตร การปกครองวิธีนี้สืบทอดมาและมาแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม
ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถซึ่งจะกล่าวต่อไป

การปกครองหัวเมืองแบ่งเป็นหัวเมืองชั้นใน ได้แก่เมืองปราจีนบุรี เมืองพระรถ ชลบุรี
เพชรบุรี เมืองแรก แล้วส่งพระญาติพระวงศ์และข้าราชการที่ไว้วางพระราชหฤทัยไปปกครอง
หัวเมืองพระยามหานคร ได้แก่เมืองโคราช จันทบุรี ฯลฯ ที่มีชาวพื้นเมืองปกครองสืบทอดกันมา

วิธีการปกครองกรุงศรีอยุธยาในแบบวิธีปกครองของอาณาจักรสุโขทัยและเขมร มาปรับปรุงใช้ เช่น การควบคุมผู้คนพลเมืองใช้วิธีทหารเหมือนอย่างสุโขทัย วิธีการกำหนดท้องที่ ในการบังคับบัญชาก็เช่นเดียวกัน ในระยะต่อมาได้ขยายการปกครองออกไป โดยมีเมืองป้อมปราการคั่นชั้นใน สำหรับป้องกันราชธานีมีทั้ง ๔ ทิศ ทิศเหนือคือเมืองฉะบุรี ทิศตะวันออกเมืองนครนายก ทิศใต้เมืองพระประแดง ทิศตะวันตกเมืองสุพรรณบุรี และมีหัวเมืองชั้นในรายตามระยะทางคมนาคมได้แก่เมืองต่าง ๆ ดังกล่าว

ส่วนประเพณีการปกครองในราชธานีตลอดจนธรรมเนียมในราชสำนักนิยมตามแบบเขมร เพราะไทยทางใต้คุ้นเคยกับเขมรมากกว่าไทยทางเหนือ ทั้งได้กรุงกัมพูชาไว้ในอำนาจ คงจะรับเอาตำราและอารยธรรมของเขมรเข้าไว้มากเป็นต้นว่า ในราชสำนักนิยมตามตำราพราหมณ์ ประเพณีการพิพากษาพิจารณาคดีทั้งปวง ก็อาศัยพราหมณ์เป็นผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมศาสตร์ ภาษาที่ใช้ก็นิยมภาษาสันสกฤตยิ่งกว่าสมัยสุโขทัย วิธีการต่าง ๆ ก็นิยมตามแบบอย่างประเพณีของพราหมณ์ เช่น พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น แลความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเช่นเดียวกับที่นิยมกันในสมัยสุโขทัย คือเลื่อมใสตามลัทธิลังกาวงศ์

เมื่อถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) พระองค์ทรงจัดการแก้ไขวิธีการปกครองบ้านเมืองใหม่ โดยแยกออกเป็นแผนกใหญ่ ๒ แผนก คือ ฝ่ายทหาร มีสมุหนายกเป็นหัวหน้า ฝ่ายพลเรือน มีสมุหนายกเป็นหัวหน้าและมีจุฬศมภ์ ๔ ตำแหน่งรองลงมา ส่วนเมืองใหญ่ที่เป็นเมืองพระยามหานครมาก่อนกำหนดเป็นเมืองชั้น ชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี และมีกรรมการตำแหน่งเมือง วัง คลัง นา ทานองเดียวกับในราชธานี ตำแหน่งข้าราชการจัดเป็นโดยอันดับ เช่น พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น พัน ทนาย และวางตำแหน่งศักดินา คือ กำหนดว่า ผู้มียศชั้นนั้นจะมีนาได้เพียงเท่านั้น ๆ ไร่ เช่น พลเมืองมีนาได้คนละ ๒๕ ไร่ ผู้มียศสูงกว่านั้น มีบริวารก็ให้นาได้มากกว่ากันขึ้นโดยลำดับตามชั้น ยศ ตั้งแต่ ๕๐ ไร่ ๑๐๐ ไร่ ขึ้นไปจน ๑๐,๐๐๐ ไร่ จนถึง ๒๐,๐๐๐ ไร่

กฎหมายเทียบรางวัลได้ตั้งขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถนี้เอง คือ มีแผนกพระตำราว่าด้วยแบบแผน เช่น การพระราชพิธีต่าง ๆ เป็นต้น พระธรรมนูญว่าด้วยตำแหน่งหน้าที่ราชการต่าง ๆ เช่น พระราชกำหนดกฎข้อบังคับสำหรับพระราชสำนักแผนกหนึ่ง ส่วนกระบวนการพิจารณาความก็ได้จัดตั้งขึ้นโดยแยกหน้าที่ออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนการบังคับบัญชาเบื้องต้น คือ รับฟ้อง พิจารณาตลอดจนปรับไหม ลงโทษผู้ผิดให้เป็นหน้าที่ของข้าราชการไทยที่จะบังคับบัญชา ส่วนพวกพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญพระธรรมศาสตร์นั้น ให้มีหน้าที่เพียงตรวจสำนวนแล้วตัดสินว่าฝ่ายใดผิด และชอบตามกฎหมาย ห้ามอำนาจบังคับบัญชาอย่างใดไม่

พระบรมไตรโลกนาถทรงนิยมยินดีกับคตินิยมของพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยหลายประการ เป็นต้นว่า ทรงอุทิศที่วังเดิมให้เป็นวัดในพระราชฐานตามแบบอย่างกรุงสุโขทัย ออกทรงผนวชในพระบวรพุทธศาสนา เบี่ยงสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ณ เมืองพิษณุโลก เป็นต้น เป็นเหตุให้ชาวสุโขทัยนิยมในพระองค์มากขึ้น และเมืองสุโขทัยกับอยุธยาจึงเข้ากันได้อย่างสนิท

จ. ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ในสมัยสุโขทัย เราติดต่อค้าขายกับจีน กล่าวกันว่าพ่อขุนรามคำแหงเสด็จประพาสประเทศจีน ๒ ครั้ง ในสมัยอยุธยา ลักษณะความสัมพันธ์กับต่างประเทศก็มีการค้าขาย เจริญทางพระราชไมตรีและการทำศึกสงคราม เรามีความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่กับประเทศจีน ญี่ปุ่น มอญ จาม กรุงศรีอยุธยา มักซื้อสินค้าจำพวกถ้วยชาม และ เสื้อผ้าจากจีนเป็นอันมาก ส่วนทางเมืองจีนก็มักส่งเรือสำเภามาซื้อมะพร้าว ไม้ งาช้าง เครื่องเทศ เครื่องหอม แร่ดีบุก จากกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เคยเสด็จไปประเทศจีนและชาวกดัลโคฟเอาช่างทำถ้วยชามจีนเข้ามาหลายคน และโคฟเอาเผาที่ริมแม่น้ำน้อย เมืองสิงห์ เพราะเห็นว่ากรุงศรีอยุธยามีดินเหนียวพอจะทำถ้วยชามได้ ทำให้ราคาเครื่องถ้วยชามถูกลงมาก ส่วนญี่ปุ่นได้ติดต่อค้าขายตั้งรกรากในกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรกในราชวาระของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๓ เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรยกกองทัพไปทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา ปรากฏว่ามีทหารญี่ปุ่นอาสาสมัครไปราชการทัพด้วยประมาณ ๕๐๐ คน ในสมัยพระเจ้าเอกาทศรถโปรดให้ตั้งกรมทหารอาสาญี่ปุ่นขึ้น มีผู้บังคับบัญชาชื่อ ยามาดา ได้ปฏิบัติราชการมีความชอบได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาเสนาภิมุข พวกญี่ปุ่นได้ยุติการติดต่อกับไทยสมัยพระเจ้าปราสาททอง นับว่าชาวญี่ปุ่นไม่พอใจในการเปลี่ยนวงศ์ภักดิ์ของไทย

ฉ. ความสัมพันธ์ในด้านการทำศึกสงคราม

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาบางเวลาก็อยู่อย่างสงบสุข บางเวลาก็ต้องทำสงครามรบพุ่งตามประวัติแห่งการรบพุ่งสมัยนี้ ก็คือประเทศพม่าเป็นส่วนใหญ่ ต่างก็เป็นประเทศใหญ่ด้วยกันทั้งคู่ในแหลมทอง ทั้ง ๒ ฝ่ายจึงออกสู่จะเป็นศัตรูกันมากกว่า การทำสงครามแต่ละครั้ง ส่วนมากกรุงศรีอยุธยาเป็นฝ่ายตั้งรับ เพื่อป้องกันอิสรภาพ เพราะนิสัยของคนไทยไม่ว่าครั้งไหนรักความสงบมากกว่าการทำสงครามแผ่อำนาจ ดังนั้น ฝ่ายพม่ามักจะเป็นฝ่ายเดินทางเข้ามาโจมตีก่อนเสมอ มีบางครั้งบางคราวที่ฝ่ายไทยทนไม่ได้จึงบุกรุกยกกองทัพเข้าไปยังราชธานีพม่าบ้าง เช่น ในสมัยพระนเรศวรมหาราช ในการทำสงครามกับพม่าเป็นการรบกันซึ่ง ๆ หน้า เป็นสงครามที่เห็นตัวคนไม่ไช่แทรกซึมบ่อนทำลายที่ยากต่อการรู้แพ้รู้ชนะ เหมือนสงครามเวียดกงปัจจุบัน และการทำสงครามกับพม่าแต่ละครั้งก็ได้ให้บทเรียนแก่ไทยเราหลายอย่าง เช่นคราวใดที่ไทยแตกสามัคคีกัน พม่าก็ดีโอกาสโจมตี คราวใดที่ไทยชาดการเตรียมพร้อม พม่าก็มักจะยกกองทัพมาทำสงครามเป็นดังนี้เสมอ เรื่องการทำสงครามการเสียดินแดนบางส่วนจะไว้บรรยายในตอนต่อไป นอกจากนี้ กรุงศรีอยุธยาก็มีความสัมพันธ์กับประเทศใกล้เคียงกับประเทศลาว เขมร อินเดีย

เดิมทีเกี้ยวลนามักตกอยู่ในอำนาจของพม่า บางครั้งลาวก็แข็งเมืองบ้าง ขอมสวามิภักดิ์ต่อพม่าบ้าง เป็นดังนี้อยู่เนื่องนี้ บางครั้งลาวก็ไปเป็นกำลังให้พม่ารบไทย บางคราวก็หันมาสวามิภักดิ์ต่อไทย เช่น ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ กรุงล้านช้าง (ศรีสัตนาคนหุต) ได้มาขอเป็นเมืองขึ้นของไทยโดยความสมัครใจ ทั้ง ๆ ที่สมเด็จพระเอกาทศรถมิได้มีโครงการแผ่อำนาจแต่อย่างใด

สำหรับประเทศเขมร สมัยพระเจ้าอู่ทองพระองค์ได้เคยยกทัพไปปราบเขมร
เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๕ ก็ได้อินแดนเขมรไปจนถึงนครธม

ครั้นถึงรัชกาลของพระราเมศวร เขมรเริ่มรบกวนหัวเมืองไทยอีก และเมื่อ
ถึงคราวไทยระส่ำระสายตอนเปลี่ยนแผ่นดิน เขมรก็มักถือโอกาสยกทัพมากกว่าก่อน
ตามชายแดน พอไทยไปปราบก็สงบไปพักหนึ่งแล้วก็ถือโอกาสใหม่เป็นดังนี้เสมอ ครั้นสมเด็จพระนเรศวรประกาศอิสรภาพหลังจากเสียกรุงให้กับพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ สมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปปราบเขมรและตีเมืองละแวกซึ่งเป็นเมืองหลวงของเขมร เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๗ และสั่งให้ประหารพระยาละแวกเสียในฐานะเป็นกบฏต่อไทย เขมรแข็งเมือง
อีกในสมัยพระเจ้าทรงธรรม เขมรทราบว่าพระองค์ทรงรักความสันติจึงได้โอกาส ครั้นถึง
สมัยพระเจ้าปราสาททองพระองค์โปรดให้ยกกองทัพไปปราบ เขมรต้องกลับมาเป็นเมืองขึ้น
ของไทยตามเดิม จะเห็นว่าตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา เขมรมักจะก่อความไม่สงบถือโอกาส
เข้าตีไทยอยู่เสมอ แต่ศึกด้านเขมรไม่ใหญ่ ฝ่ายไทยถือเป็นเรื่องเล็กน้อย และเป็นเช่นนี้
อยู่เสมอ จนถึงสมัยกรุงธนบุรี จนกระทั่งเขมรตกไปเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส

ข. ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในสมัยกรุงศรีอยุธยา

นอกจากเราจะมีการติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านแล้ว ยังมีฝรั่งหลายชาติ
หลายภาษา เข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยา เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา โปรตุเกส ฯลฯ
ชาวอังกฤษเข้ามากรุงศรีอยุธยาครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๕ ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ
คือ นายแอนโทนี กิมบอน กับกันเรือชื่อ โกลย ได้เข้ามาขอพระบรมราชานุญาตตั้งห้าง
ทำการค้าในกรุงศรีอยุธยา และเมืองปัตตานีมาตั้งแต่นั้น ต่อมาพระเจ้าเยมส์ที่ ๑ แห่ง
อังกฤษได้มีพระราชสาส์นมาถวายสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๑๗๑)
เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีและขอให้ชาวอังกฤษได้รับความสะดวกในการค้า

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๑) กรุงศรีอยุธยา
เปิดความสัมพันธ์กับประเทศทางตะวันตกมากกว่าสมัยใด ๆ พระองค์มีนโยบายการ
ปกครองประเทศด้วยการเปิดประตูประเทศออกสู่โลกภายนอกอย่างกว้างขวาง ทำให้
ชื่อเสียงของพระองค์แพร่หลายในบรรดาประเทศต่าง ๆ กว้างขวาง ในสมัยของพระองค์
ไทยได้ส่งราชทูต ไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตเป็นครั้งแรก มีราชสำนักพระเจ้า
หลุยส์ที่ ๑๔ แห่งกรุงฝรั่งเศส พระองค์มีข้าราชการเป็นฝรั่งที่มีชื่อในประวัติศาสตร์ไทย
เพราะกลายเป็นคนมีบทบาทที่สำคัญต่อมา คือ นายคอนสแตนตินฟอลคอน ฝรั่งเชื้อชาติกรีก
สัญชาติฝรั่งเศส เริ่มแรกเข้ามารับราชการสมัยพระนารายณ์ในฐานะวิศวกรใหญ่
นำเอาเทคนิคทางตะวันตกต่าง ๆ มาเผยแพร่ในประเทศไทย ต่อมาได้ความดีความชอบ
ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ มีพวกฝรั่งเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยามากมาย
มีทั้งพ่อค้าชาวอังกฤษ ฝรั่งเศส นายช่างฝรั่งเศสซึ่งได้นำสร้างวังนารายณ์ การประปา

และถนนหลวงในลพบุรี พวกสอนศาสนาซึ่งมาสร้างโบสถ์ สร้างโรงเรียน และที่นาสงฆ์ และหัวน้าเกรงต่อความปลอดภัยของชาติ คือ พวกทหารฝรั่งเศสที่เข้ามาเป็นจำนวนมาก นั้นเอง พอลคอนมีบทบาทให้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศสส่งทูตมาเกลี้ยกล่อมให้ พระนารายณ์ทรงรับนับถือคริสต์ศาสนาด้วย หวังว่าเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเป็นคริสต์ ประเทศไทยทั้งประเทศก็จะหันมายอมรับนับถือคริสต์ศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ องค์สมเด็จพระนารายณ์ทรงปฏิเสธพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ อย่างบัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น ทรงปฏิเสธโดยมิให้ทำลายสัมพันธภาพอันดีระหว่างประเทศอีกด้วย เรื่องไทยกับฝรั่งเศส สมัยพระนารายณ์เป็นที่เลื่องลือและมีหลักฐานแพร่หลาย ภาพเขียนราชทูตไทยโกศุปาน เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ เป็นภาพประวัติศาสตร์ที่แพร่หลาย ไปทั่วโลก การติดต่อกับฝรั่งในสมัยอยุธยาทำให้เกิดผลร้ายก็มีเรื่องผลประโยชน์การค้า ชักกัน มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้ง หลวงสรศักดิ์ซึ่งต่อมาขึ้นครองราชเป็นสมเด็จพระเจ้าเสือ ไม่ไว้ใจฝรั่งและพระยาวิชาเยนทร์ จึงร่วมกันโค่นอำนาจเจ้าพระยาวิชาเยนทร์และขับไล่ ฝรั่งเสสออกนอกประเทศ แต่นั้นมาสัมพันธภาพระหว่างไทยกับฝรั่งเสสก็ลั่นสุดลงชั่วระยะหนึ่ง เพิ่งจะมาฟื้นฟูกันใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยอยุธยาประเทศที่มาติดต่อกับไทยนอกจากจะมีอังกฤษ ฝรั่งเศสดังกล่าวแล้วยังมีอีกประเทศหนึ่งที่ควรจะกล่าวไว้ด้วย คือ ประเทศฮอลันดา

ชาวฮอลันดาเข้ามาติดต่อกับค้าขายกับไทยราว พ.ศ. ๒๑๔๗ ในตอนปลายรัชสมัย สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระเจ้ามอร์สราชวงศ์ฮอลเรนซ์ พระเจ้ากรุงฮอลันดาได้ขอเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดให้จัดทูตไปเฝ้าพระเจ้ามอร์ส เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๐ เพื่อตอบรับสัมพันธไมตรี นับเป็นครั้งแรกที่ราชทูตไทยได้ออกไปถึงยุโรป ก่อนนั้นชาวฮอลันดาก็ได้มาค้าขายกับไทยมากขึ้น สมเด็จพระเอกาทศรถจึงพระราชทานที่ดินให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงข้ามกับพวกโปรตุเกส ในสมัยพระนารายณ์ พวกฮอลันดาไม่พอใจที่คนไทยทำการค้า แข่งกับตน เกิดกรณีพิพาทถึงกับเอาเรือรบมาปิดอ่าวไทยและจับเอาเรือสินค้าของไทย ไปหมก ทำให้สมเด็จพระนารายณ์จำต้องหาพันธมิตรไว้ เพราะไม่ไว้ใจฮอลันดาอีกต่อไป จึงต้องหันมาสนิทสนมกับฝรั่งเศส เพื่อป้องกันฮอลันดามาข่มเหงไทย

สรุปแล้วในสมัยกรุงศรีอยุธยามีฝรั่งหลายชาติเข้ามาทำการค้า และได้เข้ามาตั้ง บ้านเรือนอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมา แม้จะมีการขับไล่ฝรั่งเสสออกไปในสมัยพระเพทราชา แต่ต่อมาปรากฏว่าพระองค์ทรงอนุญาตให้ตั้งบ้านเรือนต่อไป จนกระทั่งกรุงแตกครั้งที่ ๒

สมัยกรุงธนบุรี

ขอย้อนกล่าวถึงสภาพเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ พม่าเข้าบ้านเมือง
เก็บทรัพย์สินสมบัติ กวาคล้อนผู้คนไปเป็นเชลยมากมาย สิ่งสำคัญในพระศาสนาถูกทำลาย.
เสียหาย บ้านเมืองเข้าสู่ยุคจลาจล เพราะชาคผู้ปกครองบ้านเมือง ชาคพระมหากษัตริย์
(พระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา คือ พระเจ้าเอกทัศ หรือพระที่นั่งสุริยา
มรินทร์ ทรงหนีพม่าออกจากพระราชวังและสิ้นพระชนม์ไป) ขณะนั้นกรุงศรีอยุธยาอยู่ใน
อำนาจยึดครองของพม่า

โดยที่การคมนาคมของประเทศไทยในเวลานั้นไม่สะดวกพอมีทหารพม่าแม่ทัพนายกอง
พม่าเข้ายึดครองประเทศไทยได้หมด บรรดาคนไทยและข้าราชการทั่วไปที่คนมีอำนาจและ
เป็นใหญ่อยู่ที่ใด ก็ตั้งตนมีอำนาจขึ้น ส่วนประชาชนพลเมืองทั่วไปนั้นก็พากันวิ่งหนีกระเจิก
กระเจิงเอาตัวรอด ออกอยากยากแค้นเป็นที่น่าสังเวชใจยิ่ง ตามภาคต่าง ๆ ของไทยมีคนไทย
ตั้งตัวเป็นใหญ่ด้วยกัน ๖ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

(๑) กลุ่มพระยาตาก เดิมมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวชิรปราการ ดำรงตำแหน่ง
เป็นหัวาราชการเมืองกำแพงเพชร (เดิมครองเมืองตาก) แต่ยังไม่ทันไปรับตำแหน่งใหม่
เกิดศึกพม่าครั้งใหญ่ พระองค์ได้รับคำสั่งให้ยกทัพเรือไปคอยสกัดทัพพม่า ณ ตำบลวัดใหญ่

(๒) กลุ่มเจ้าพระยาพิษณุโลก ผู้ครองเมืองพิษณุโลก เมื่อเสียกรุงก็รวบรวมผู้คน
ปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง มีอาณาเขตตั้งแต่ปากน้ำโพถึงเมืองพิษณุโลก

(๓) กลุ่มเจ้าพระฝาง หรือสมเด็จพระสังฆราชเรือง แห่งวัดศรีโฆธยากรุงเก่า
มีคนนับหน้าถือตามาก จึงมีผู้คนสมัครเข้าเป็นพรรคพวก ท่านสังฆราชผู้นี้เป็นใหญ่ที่เมือง
สวางคบุรี

(๔) กลุ่มเจ้านคร เดิมรักษาการแทนเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อเสียกรุงแล้ว
ก็ตั้งตัวเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเสียเองเป็นใหญ่ทางฝ่ายใต้

(๕) กลุ่มเจ้าหน่นเทพพิพิธ ประชาชนเห็นมีเชื้อพระวงศ์ต้องการให้เป็นพระเจ้า
แผ่นดินต่อไป จึงอัญเชิญไปครองเมืองพิมาย เรียกกันว่า "เจ้าพิมาย" คู่มือเมืองในเขต
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจนถึงสระบุรี ลาว กลุ่มนี้มีพวกมากที่สุด พวกข้าราชการที่หลบหนี
มาจากเมืองหลวงรวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์มักจะรวมอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย

(๖) ส่วนในกรุงศรีอยุธยาขึ้นตกอยู่ในอำนาจของพระนายกองค์ที่ขึ้นเปรียบเหมือน
ผู้บัญชาการทหารสูงสุดพม่าประจำประเทศไทย

จะเห็นว่าบ้านเมืองหลังกรุงแตกแล้วระส่ำระสายเป็นก๊กเป็นเหล่า พระยาตากได้
รวบรวมไพร่พลโดยเร่งรีบ เพื่อหวังให้คนไทยรวมกันเข้าจะได้มีกำลังกู้กรุงศรีอยุธยาให้พ้น
จากการยึดครองของพม่าโดยเร็วที่สุด ทรงรวบรวมทหารไทยจีนได้ ๕,๐๐๐ คน พร้อมทั้ง
ต่อเรือและเกณฑ์เรือได้ ๕๐๐ ลำ ก็ยกพลเคลื่อนที่มายังเมืองธนบุรี จัตุพนายทองอิน
(คนไทยซึ่งไปเข้ากับพม่า และพม่าตั้งให้เป็นเจ้าเมืองธนบุรี) แยก จัพนายทองอินฆ่าเสีย
ฐานทรยศต่อประเทศชาติ แล้วยกพลไปตีบ้านพระนายกองค์ที่อยุธยาได้สำเร็จ

เมื่อพระยาตากตีทัพพม่าผู้รักษาพระนครได้แล้ว ก็เท่ากับประกาศอิสรภาพให้แก่
ประเทศไทย กองทัพพระยาตากก็เข้ารักษาพระนครศรีอยุธยาแทนที่พม่าทันที เมื่อถวาย
พระเพลิงพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เก่าแล้ว พระยาตากซึ่งข้างออกตรวจพระนคร เห็นว่า
บ้านเมืองทรุดโทรมและปรักหักพังมากยากแก่การซ่อมแซมเป็นเมืองหลวงได้อีก กรุงศรีอยุธยา
ก็อยู่ห่างไกลกับทะเล ข้าศึกอาจเข้ายึดประเทศไทยโดยทางเรือที่บางกอก หรือธนบุรีได้ง่าย
จึงเห็นสมควรย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่กรุงธนบุรี เพราะพระองค์เห็นว่าที่นั่นแข็งแรง
มีป้อมปืนใหญ่เหมาะแก่การป้องกันพระนคร และสะดวกต่อการค้าขายกับต่างประเทศ
พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ชาวบ้านขนานนามพระองค์ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรี
ในฐานะที่เป็นผู้สร้างกรุงธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวง แต่ประชาชนทั่วไปพากันเรียกว่า
"พระเจ้าตากสิน" จากนั้นพระองค์ก็ต้องเห็นคเหน้อยในการรบทัพจับศึกรวบรวมผู้คน
ที่แตกเป็นก๊กเป็นเหล่าถึงกล่าว และก็ต้องทำสงครามกับพม่าที่ยกมาหลายครั้งด้วยกัน
ไม่ยอมให้ไทยเป็นอิสระได้ง่าย ๆ ถึง ๔ ครั้ง ครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๕

ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรับภาระอันหนักในการกู้และสร้างบ้านเมือง
ตลอดสมัยของพระองค์ต้องทำศึกสงครามอยู่เสมอเป็นสา เหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้พระองค์
ทรงประชวรและมีพระสติวิปลาศไป ทรงครองราชย์อยู่ได้ ๑๕ ปี

ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ขณะที่สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพ ยกทัพไปปราบเขมรใน พ.ศ. ๒๓๒๓
อยู่นั้น ได้ข่าวว่าเกิดจลาจลในกรุงธนบุรี พระยาสุรศักดิ์เป็นกบฏ สมเด็จพระเจ้าพระยามหา
กษัตริย์ศึกจึงยกกองทัพกลับเพื่อปราบจลาจลได้เรียบร้อยแล้ว ข้าราชการและราษฎรเห็นว่า

สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นผู้มีความสามารถที่จะปกครองประเทศต่อไปได้ จึงพร้อมใจกันอัญเชิญขึ้นครองราชย์สมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และได้ย้ายราชธานีมาไว้ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงข้ามกับกรุงธนบุรีราชธานีเดิม ชื่อนานนามว่ากรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ (เปลี่ยนเป็นอมรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๔) ซึ่งเป็นราชธานีที่ยั่งยืนมาตราบเท่าทุกวันนี้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเป็นปฐมบรมจักรีวงศ์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงสร้างกรุงเทพฯ พระบรมมหาราชวัง วัดหลวงใหญ่ ๆ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง วัดพระเชตุพน หรือวัดโพธิ์ ฯลฯ เราอาจแบ่งไทยยุครัตนโกสินทร์ออกได้ ๓ สมัย คือ

๑. สมัยสยามเก่า ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒. สมัยสยามใหม่ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. สมัยประชาธิปไตย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงปัจจุบัน

๑. ไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ - ๓ (สมัยสยามเก่า)

กล่าวได้ว่าการปกครอง คตินิยม และการดำเนินชีวิตของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ยังเป็นแบบอย่าง เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาทุกประการ กล่าวคือ พระเจ้าแผ่นดินและประชาชนพยายามฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีนิยมต่าง ๆ โดยเรียนแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงจะกล่าวออกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. การปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์

พระมหากษัตริย์พระองค์แรก ๆ ทรงวางหลักการปกครองอนุโลมตามแบบกรุงศรีอยุธยาตลอดมา ด้วยทรงมุ่งหมายที่จะก่อกระบอบกรุงศรีอยุธยาซึ่งเคยมีความเจริญสูงมาแล้วนั่นเอง จึงจะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงจัดทำขึ้นแก่การก่อสร้างต่าง ๆ ตลอดจนแบบแผนการปกครอง วัฒนธรรม และราชประเพณีต่าง ๆ ที่เห็นได้ง่ายก็คือ ในกรุงเทพฯ มีวัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ เหมือนกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนคลองมหานาค ซึ่งคลองมหานาคในกรุงศรีอยุธยานั้นพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าควบคุมศรัทธาขึ้นในรัชกาล

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพื่อช่วยในการต่อสู้พม่าและต่อมาเป็นที่ราษฎรไปประชุมเล่น
สัควาและแข่งเรือกัน กรันเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงสร้างกรุงเทพฯ ก็โปรด
ให้มีคลองข้อมสนาม เพื่อราษฎรจะได้เล่นสัควาและแข่งเรือคังสมัยก่อน

ส่วนระเบียบแบบแผนที่ใช้ปฏิบัติราชการทั้งปวงนั้น ก็ให้ทำดั่งเก่า รัชกาลที่ ๑
ทรงวางระเบียบปฏิบัติราชการให้เพิ่มลายลักษณะอักษรที่แน่นอน ทรงตั้งข้าราชการผู้
หลายท่านให้รวบรวมและชำระกฎหมายซึ่งกระจัดกระจายสูญหายไปในการวเลียง
ประมาณ ๕ ส่วนใน ๑๐ ส่วนเหลืออยู่แต่ส่วนเดียวให้ถูกต้องดั่งเดิม เรียกว่ากฎหมาย
"ตราสามดวง" ไขมาจนถึงรัชสมัยพระพุทธเจ้าหลวง (รัชกาลที่ ๕) ส่วนที่เกี่ยวกับ
พระมหากษัตริย์ก็คือทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม เพราะเป็นธรรมสำหรับผู้ปกครองประชาชน
ถือกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนระเบียบการปฏิบัติหน้าที่ เวียง วัง คลัง นา
และศักดินาก็ยังคงใช้สืบต่อมา ตำแหน่งเสนาบดีฝ่ายพลเรือน เป็นสมุหนายก ฝ่ายทหาร
เป็นสมุหกลาโหม ส่วนการปกครองฝ่ายตุลาการแต่ก่อนใช้แบบอินเดียผสมกับแบบไทย
คือ พวกหนึ่งเป็นพราหมณ์ชาวต่างประเทศซึ่งเชี่ยวชาญทางนิติศาสตร์ เรียกว่า "ลูกขุน
ณ ศาลหลวง" มี ๑๒ คน มีหน้าที่สำหรับขึ้นกฎหมาย แต่บังคับบัญชาอย่างใดไม่ได้
อำนาจบังคับบัญชาอยู่กับเจ้าพนักงานอีกพวกหนึ่งที่เป็นคนไทย ท่านผู้รู้ทางกฎหมายมีความเห็นว่า
วิธีนี้คงจะเลิกไปตั้งแต่มีกฎหมายตราสามดวง เพราะไม่มีความซื่ออยู่ในกฎหมายนั้น

ศิลปวิทยา วรรณคดี ความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์หลังจากสมัยรัชกาลที่ ๑ มาแล้ว ประเทศไทยค่อยมีศึกสงคราม
ห่างลง พอมีเวลาที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองดั่งเก่า พระราชกรณียกิจ
ที่สำคัญยิ่งของพระมหากษัตริย์ไทยก็คือการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรม ศิลปวรรณคดี
ของชาติไทย เป็นส่วนใหญ่ก็มาจากพระพุทธศาสนาเอง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างวัด
พระศรีรัตนศาสดารามและปฏิสังขรวัดที่มีอยู่เดิม ๑๓ วัด ทรงโปรดให้เชิญพระพุทธรูปของ
โบราณที่ทอกลึงชำรุดทรุดโทรมอยู่วัดร้างในพระนครศรีอยุธยาและเมืองเหนือทั้งปวง
มาซ่อมให้ศักดิ์แล้วประดิษฐานไว้ในพระอารามที่ทรงปฏิสังขรวัดนั้น รวมทั้งสิ้นกว่า ๑๒๐๐ องค์
ส่วนพระไตรปิฎกนั้นโปรดให้หาฉบับรวบรวมต่อมา แล้วให้สังคยานาพระไตรปิฎกเป็นฉบับหลวง
ทรงชวนชาวยุทธให้ศึกษาพระธรรมวินัยโดยวิธีต่าง ๆ

ในค่านวัฒนธรรมสมัยรัชกาลที่ ๑ มีวรรณกรรมที่ชื่อหลายเรื่อง เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อุณรุท เป็นต้น ด้วยมีราชประสงค์เพื่อจะรักษาเรื่องให้สมบูรณ์ไว้เป็นสมบัติประจำชาติ ทรงอุทิศทุนชักชวนให้ผู้รู้หนังสืออีกมากมาย เช่น เรื่องราชาธิราชและสามก๊ก ในค่านศิลปกรรมก่อสร้าง คือ การก่อสร้างพระนคร ปราสาทราชฐาน เช่น พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นทัศนียภาพไทยแท้ เป็นที่ภาคภูมิใจของเรามาจนทุกวันนี้ โปรดให้สร้างเครื่องใช้ในราชการไว้มาก เช่น เรือพระที่นั่ง ราชรถ เครื่องราชูปโภค ราชูปโภค นาฏศิลป์ วิจิตรศิลป์ เพื่อให้สมบูรณ์พร้อมเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในรัชกาลที่ ๒ หรือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นกษัตริย์ศิลปินรอบค่าน ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาเกือบตลอดเรื่อง และบางตอนในเรื่องรามเกียรติ์ สังข์ทอง กากี มณีพิไชย ชุนช้างชุนแผนไฟเวระเจียบแหลมยากที่จะหาผู้เสมอเหมือนได้ ทรงมีพระหัตถ์ทางดนตรี ทางวิจิตรศิลป์ เช่น ทรงสลักบานประตู พระวิหาร วัดสุทัศน์ และอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ทรงเป็นผู้อาวุโสมาครฐานแห่งศิลปกรรมของชาติไว้จนทุกวันนี้ ศิลปินที่รู้จักกันดีในสมัยพระองค์ได้แก่สุนทรภู่ รัชกาลที่ ๓ เป็นสมัยซ่อมแซมและสนับสนุนศิลปทุกด้าน (เว้นนาฏศิลป์)

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศในสมัยรัตนโกสินทร์

ตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาแล้วไทยต้องทำสงครามกับอริราชศัตรูในสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๑ หลายครั้ง เหตุการณ์ของโลกในเวลานั้นคือ ต่างชาติในยุโรปมีราชการติดต่อกันเรื่อยมา คือ เกิดจลาจลในฝรั่งเศสและเกิดสงครามนโปเลียน ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ ๑ การติดต่อกันระหว่างไทยกับชาติต่าง ๆ ในยุโรปจึงเป็นอันหยุดไปคราวหนึ่ง คือ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ เรามีแต่การค้าขายกับประเทศในเอเชียซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศจีน นอกจากนั้นก็อินเดีย ชวา เป็นต้น ทำให้ไทยยุครัตนโกสินทร์สนิทสนมกับจีนมาก ความนิยมก็ไปทางจีน รัชกาลที่ ๓ ยิ่งนิยมจีนมาก ดังจะเห็นได้จากพระอารามหลวงซึ่งสร้างในรัชกาลนี้มีศิลปแบบจีนเข้าปะปนอยู่เป็นอันมาก เช่น ที่วัดบวรนิเวศ วัดราชโอรส เป็นต้น

ชาวยุโรปเริ่มกลับมามีความสัมพันธ์กับประเทศเราอีกในรัชกาลที่ ๒ คือ ฝรั่งเศส โปรตุเกส เจ้าเมืองมาเก๊าแต่งตั้งให้คาร์โลส มานูเอิล ลิลโวโร เข้ามาขอทำไมตรีการค้า และต่อเรือกำปั่นในประเทศไทย นายลิลโวโรเข้ามา ๒ ครั้ง รัชกาลที่ ๒ ทรงตั้งให้เป็นขุนนางไทยชื่อหลวงอภัยวานิช

ในสมัยนั้นพวกฝรั่งอื่น ๆ ในกรุงเทพฯ ก็มีอยู่แล้ว คือ พวกบาทหลวงฝรั่งเศส โปรตุเกส นาน ๆ ก็มีเรือสินค้าขายชาวอังกฤษบ้าง ในขณะนั้นยังไม่มีคนไทยคนใดพูดภาษาอังกฤษได้ การติดต่อกับฝรั่งต้องใช้ล่ามคนไทยที่รู้ภาษามลายู ในรัชกาลที่ ๒ เหตุการณ์ทางยุโรปประเทศอังกฤษเป็นฝ่ายชนะสงคราม ได้เมืองขึ้นของฝรั่งเศส ฮอลันดาที่มีอยู่ในอาเซียไปเป็นของอังกฤษโดยมาก อังกฤษจึงเป็นมหาอำนาจใหญ่เกือบทั้งโลก ในรัชกาลที่ ๒ จอห์น ครอฟอร์ด เข้ามาเจรจาเรื่องการค้าขายกับไทยและจะเจรจาเรื่องเมืองไทรบุรีกับไทย ผลการเจรจาไม่รู้เรื่อง และอังกฤษก็ไล่ออกถูกหมิ่นไทยไว้มาก กวายเป็นว่าขุนนางไทยไม่สวมเสื้อเหมือนกับพวกคนป่า พวกก็ไม่รู้เรื่อง แต่จอห์น ครอฟอร์ด ก็ต้องยอมรับว่าคนไทยฉลาด การปรีชาส่วนราชการมีระเบียบและรู้ความเป็นไปในต่างประเทศดี นับว่าครอฟอร์ดถูกคนไทยออก แต่ก็มิวายคุกเขลงที่เห็นขุนนางไทยไม่สวมเสื้อและพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ ประวัติศาสตร์ตอนต่อมาบันทึกไว้ว่า เราช่วยอังกฤษรบพม่าและศึกครั้งนี้พม่าแพ้อังกฤษ เสียหัวเมืองหลายหัวเมือง และเงินค่าปรับให้อังกฤษมาก เมื่อร้อยเอกราช เบอริ่งเข้ามาเจรจการค้าขายกับไทยและขอทำสนธิสัญญาทางการค้า กวายเป็นว่าเราได้รับบทเรียนหลายอย่างจากประเทศเพื่อนบ้าน จึงเจรจาสัญญากับอังกฤษเป็นครั้งแรกด้วยดี แต่เราก็ไม่ได้เสียเปรียบอย่างใดจากสนธิสัญญานี้

สรุปแล้วประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์ คือ ตั้งแต่สมัยพระพุทธยอดฟ้าจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงดำเนินชีวิตและมีความคิดเห็นตามคติเดิมเหมือนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาทุกประการ และสมัยนี้ก็ยังมีไ้กระทบกระเทือนต่อลัทธิจักรวรรดินิยมของประเทศฝ่ายตะวันตกแต่อย่างใด

"ไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว"

(สมัยสยามใหม่)

ในประเทศไทยในสมัยนี้กำลังอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญยิ่ง เวลาและเหตุการณ์ต่าง ๆ มักบีบให้ไทยต้องปรับตัวให้ทันโลกภายนอก มิฉะนั้นแล้วไทยอาจจะตกที่นั่งแบบเดียวกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ เสียดินแดนแม้แต่เอกราชของชาติแก่ประเทศมหาอำนาจตะวันตก

ถ้าเราจวบจนบทของประเทศไทยทางยุโรปในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จะเห็นว่าประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสกำลังมีอำนาจและแข่งขันแสวงหาดินแดนต่าง ๆ ในส่วนนี้ของโลกไว้เป็นของตนการติดต่อกับประเทศตะวันตกในขณะนี้ลำบากมาก ผู้นำของประเทศต้องฉลาดพอ และสามารถปรับตัวเองให้ทันต่อเหตุการณ์ของโลกในหนทางที่ถูกต้องและเป็นระยะที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับคลื่นแห่งการล่าอาณานิคม เป็นบุญของชาติไทยที่มีองค์ประมุขของประเทศที่ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงขจัดปัญหาหรือผ่อนหนักเป็นเบาได้ จนในที่สุดก็ได้ประคับประคองความเป็นไทยของเราไว้ได้อย่างน่าภาคภูมิใจที่สุด

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกแห่งกรุงสยามที่มีความรอบรู้อังกฤษเป็นอย่างดีมาแล้วก่อนขึ้นครองราชย์ ตลอดเวลาที่ได้ทรงผนวช

มา ๒๓ ปี ตลอดสมัยรัชกาลที่ ๓ พระองค์ทรงรุดลงไปตามชนบทและหัวเมืองต่าง ๆ ของประเทศมาแล้ว จนรู้จักชนบทธรรมเนียมและความต้องการของประชาชนเป็นอย่างดี ทรงศึกษาทางพระศาสนา ศาสนาต่าง ๆ ทรงเล่าเรียนศึกษาภาษาอังกฤษด้วยพระองค์เอง (กับพวกมิชชันนารีอเมริกัน) จนทรงสามารถอ่านออกเขียนได้ การที่พระองค์ทรงรู้ภาษาอังกฤษนั้นเป็นประโยชน์มาก ทำให้พระองค์ทรงรอบรู้ความเป็นไปของโลก ช่วยให้พระองค์ทรงทราบว่าบัดนี้ประเทศที่มีความเจริญและมีอำนาจนั้นเห็นจะไม่ใช่ประเทศจีนเสียแล้ว (จีนไม่ยอมรับความจริงในข้อนี้ทำให้เสียดินแดน ค่าปรับมากมาย เมื่อสงครามเกิดกรณีพิพาทกับชาติตะวันตก สำหรับประเทศไทยเดิมตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงที่ ๓ ไทยยังคงถือว่าประเทศจีนเป็นประเทศใหญ่มีความเจริญมาช้านาน) พระองค์ทรงเห็นว่าพวกฝรั่งกำลังมีอำนาจและได้ทรงศึกษาความเป็นไปของโลก ทำให้ทรงตระหนักเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ไทยจะต้องเตรียมตัวและปรับตัวให้ทันสมัย เพื่อความเจริญและความปลอดภัยของประเทศชาติ ในทันทีที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงเล็งประเพณีในราชสำนักที่ทรงเห็นว่าทำให้ชาวต่างประเทศดูถูกคนไทย ทรงมีพระบรมราชโองการให้ข้าราชการสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้าเมื่อเสด็จพระราชดำเนินราษฎรเข้าเฝ้าได้อย่างใกล้ชิด (เดิมห้ามไม่ให้ประชาชนมองพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเวลาเสด็จพระราชดำเนินประชาชนต้องปิดประตูบ้านของอย่างมิดชิด) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงมีนโยบาย "เปิดประเทศ" เพื่อรับความเจริญสมัยใหม่ และนับว่าประเทศไทยได้ทันต่อเหตุการณ์ก่อนประเทศใด ๆ ในแถบนี้

ความสัมพันธ์ทางไมตรีและการค้ากับประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตกเป็นไปอย่างกว้างขวางกว่าครั้งใด ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา พวกฝรั่งชาติต่าง ๆ เมื่อทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยพระองค์ใหม่ทรงตรัสภาษาอังกฤษได้พอใจ ใน พ.ศ. ๒๓๕๕ สมเด็จพระนางวิคตอเรียเสด็จประพาสอังกฤษได้ส่งเซอร์ยอน เบานิง ผู้สำเร็จราชการฮ่องกงเข้ามาเป็นทูตอังกฤษ เป็นตัวแทนของสมเด็จพระนางเจ้าแผ่นดินอังกฤษ จึงโปรดการรับรองคณะทูตชุดนี้อย่างสมเกียรติ เช่นเดียวกับทูตฝรั่งเศสซึ่งมาเจริญไมตรีสมัยพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาที่เดียว เป็นผลึกทางการเมืองทำให้อังกฤษไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามคนไทย การเจรจาที่เป็นไปอย่างประเทศที่ทรงเกียรติ ไม่หมิ่นเยี่ยงที่เคยทำกับประเทศอื่น พระองค์ทรงทำสัญญาทางไมตรีและการค้าเช่นเดียวกันกับประเทศอื่น ๆ ในยุโรปอีกหลายประเทศ เช่น ฝรั่งเศส อเมริกา คานาดา โปรตุเกส ฮอลันดา เยอรมัน นอร์เวย์ สวีเดน เบลเยี่ยม อิตาลี นอกจากนั้นก็ยังได้ส่งทูตไปเจริญไมตรียังต่างประเทศ ไปยังประเทศอังกฤษเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ มีพระยามนตรีสุวรางค์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นเอกอัครราชทูต และหม่อมราโชทัย (ม.ร.ว. กระจ่าง อิศรางกูร ณ อยุธยา) เป็นล่าม ทานูญ เมื่อกลับมาจากประเทศไทยแล้วได้แต่ง "นิราศลอนดอน" อันเป็นที่รู้จักกันดีในวงวรรณคดีของไทย นอกจากนั้นก็ได้แต่งทูตไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับพระเจ้าจันโปเลียนที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ มีพระยาศรีพิพัฒน์

พิพัฒน์

เป็นราชทูต ทรงปรับปรุงประเทศสยามให้เจริญก้าวหน้าแบบอย่างอารยประเทศ ส่งเสริม
การเรียนภาษาอังกฤษ พระองค์ทรงจ้างแทมมแอนนา วิไวโนเวน ชาวอเมริกัน จากสิงคโปร์
เข้ามาสอนภาษาอังกฤษให้แก่พระเจ้าลูกยาเธอและพระบรมวงศานุวงศ์ สรุปได้ว่าพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นการณ์ไกล ทรงวางรากฐานและหันประเทศไปในทาง
ที่ถูกต้อง ซึ่งวิเทโศบายของพระองค์รัชกาลที่ ๕ ก็ได้ดำเนินตามรอยบุคคลบาทต่อมา

ข้อสังเกตก็คือ ข้อความในสนธิสัญญาในรัชกาลที่ ๕ นั้น ค่อนข้างเป็นปัญหาต่อประเทศ
เพราะข้อความที่ฝรั่งซึ่งเป็นหลักในสัญญานั้นขัดกับผลประโยชน์และการปกครองของบ้านเมือง
หลายอย่าง โดยเฉพาะข้อที่ยอมให้กงสุลของเขาเป็นผู้บังคับบัญชาคนของเขาเองนั้น
ความยากลำบากก็ทวีขึ้นโดยลำดับ เพราะ "คนในบังคับ" นั้น นับทั้งฝรั่ง ทั้งชนชาติอื่นอันเป็น
ชาวเมืองขึ้นของฝรั่ง เช่น ญวน เขมร จีน ที่อยู่ในไทยทำให้ไทยเราไม่มีอำนาจในการ
ปกครองและยังกับบัญชา คนเหล่านี้ซึ่งกลายเป็นผู้เหนือกฎหมายไทย เมื่อไปก่อความเดือดร้อน
ที่ในกฎหมายไทยก็ลงโทษเขาไม่ได้ ปัญหาที่เป็นปัญหาเรื้อรังมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต่อสู้เพื่อได้มาซึ่งอำนาจอธิปไตยสมบูรณ์ จนในที่สุดก็ได้
แก้ไขสนธิสัญญานับเก่า ๆ ได้สำเร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การติดต่อกับฝรั่งในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นั้น กับคำเนนนโยบายที่ฉลาดหลักแหลม
ถ้าไม่ยอมคบเสียเลยก็อาจเป็นผลเสียหายแก่บ้านเมือง เช่น จีน พม่า เขมร ญวน สำหรับ
ประเทศไทยเพราะหลักที่มีองค์พระประมุขทรงดำเนินนโยบายที่ถูกต้องและชาญฉลาดสามารถ
นำประเทศรอดพ้นจากปากเหี่ยวปากกาไปได้ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ไทยจำต้องยอมเสียดินแดน
บางส่วนเพื่อแลกกับความปลอดภัยของชาติไทยซึ่งเป็นเรื่องใหญ่กว่า เราต้องเข้าใจด้วยว่า
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงหาทางออกที่ดีที่สุดแล้ว และพระองค์ถึงกับทรงพระกรรแสง
ด้วยความทุกข์พระราชหฤทัยอย่างยิ่งที่จำต้องยอมเสียดินแดนบางส่วนให้ฝรั่งเศษ เหตุผลต่าง ๆ
จะขอเก็บไว้บรรยายในตอนต่อไป

การปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ - ๓

รัชกาลที่ ๕ ทรงดำเนินนโยบายรับอารยธรรมตะวันตกและนำประเทศเข้าสู่แนวโน้ม
ตามรอยบุคคลบาทที่สมเด็จพระชนกได้ทรงวางไว้ สมัยรัชกาลที่ ๕ มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ
ทางการปกครอง การศึกษา การจัดการบ้านเมืองต่าง ๆ อันเป็นแนวที่เรายึดถือปฏิบัติกันมา
จนทุกวันนี้ หอจะสรุปได้ คือ

๑. ทรงเลิกทาสใน พ.ศ. ๒๔๑๓ ซึ่งพระองค์มีวิธีซึ่งได้ทรงทำโดยละมุนละม่อม
เป็นที่เรียบร้อยก็

๒. ทรงแก้ไขตักทอนงานที่ก้ำกายกันไว้เรียบร้อย จัดตำแหน่งต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีก
บางอย่างแบบยุโรป

๓. จัดตั้งกระทรวงต่าง ๆ ๑๐ กระทรวง ทรงวางระเบียบปฏิบัติราชการอย่าง
รอบคอบถี่ถ้วน

๔. ทรงวางรากฐานการศึกษา ทางสาธารณสุข การไปรษณีย์โทรเลข ถนนการรถไฟ ไฟฟ้า ประปา สื่อสาร เป็นต้น

จะเห็นว่าประเทศไทยสมัยพระองค์เจ้าเจริญก้าวหน้ายิ่งอารยะประเทศ พระองค์ทรงปรับปรุงประเทศและทรงศึกษาเปรียบเทียบความเจริญของประเทศเมื่อครั้งทรงเสด็จประพาสทั้งทางยุโรปและเอเชีย ได้ทรงศึกษาและนำสิ่งที่เป็นประโยชน์และที่ดั่งาม ที่เป็นแบบฉบับปรับปรุงประเทศไทยให้ก้าวหน้า ทรงสนับสนุนการศึกษา ตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้น และทรงเริ่มต้นด้วยการส่งพระบรมวงศานุวงศ์ ขึ้นเข้าฟ้า และพระองค์เจ้าไปศึกษาวิชาต่าง ๆ ในประเทศใหญ่ ๆ แทบทุกประเทศ เช่น อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส รัสเซีย และเคนมาร์ก และผลดีอีกอย่างหนึ่งที่ได้รับต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศเหล่านั้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงจัดได้ว่าเป็นพวก "หัวสมัยใหม่" ทรงศึกษาวิชาทหารที่ประเทศอังกฤษ และสำเร็จวิชาประวัติศาสตร์และกฎหมายที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ทรงส่งเสริมการศึกษาของประชาชน เพราะทรงเล็งเห็นว่าความปลื้มอกปลื้มใจและกำลังของชาติขึ้นอยู่กับความรู้ของประชาชน จึงทรงตราพระราชบัญญัติ ประถมศึกษาบังคับให้เด็กทุกคนเข้าโรงเรียนให้อ่านออกเขียนได้ ทรงปลุกใจให้ประชาชน รักชาติ และพร้อมที่จะรับใช้ชาติในโอกาสฉุกเฉินได้ทันทีและสามารถทำประโยชน์อย่างอื่นในเวลาสงบได้ พระองค์ทรงริเริ่มจัดตั้งกองเสือป่า และลูกเสือขึ้น ต่อมากองเสือป่ากลายเป็นกองอาสารักษาดินแดนแทน ในด้านการปกครองพระองค์ทรงพยายามเปิดอบรมให้คนไทยรู้จักระบอบประชาธิปไตยไปทีละน้อย เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าหากจะเปลี่ยนแปลงทันทีคงจะทำให้เกิดกระแสสายขึ้น จึงทรงออกแบบเมืองตัวอย่างขึ้นก่อนเรียกว่า "กุสิดธานี" ในบริเวณพระราชฐาน กุสิดธานีจึงเป็นแบบฉบับของเทศบาลในสมัยนั้น พระองค์ได้ทรงพระราชบัญญัตินามสกุลให้เหมือนอย่างประเทศอารยะทั้งหลาย เป็นประโยชน์ต่อกิจการของกระทรวงมหาดไทยในการทำทะเบียนครอบครัวและสำมะโนประชากรของประเทศเป็นอย่างดี

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระองค์สุดท้ายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงสำเร็จวิชาการทหารจากประเทศอังกฤษ ในระยะที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ เป็นเวลาที่ภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจเริ่มคืบชันและตกต่ำไปทั่วโลก ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทำให้ทรงตัดสินใจพระทัยใช้แบบ "ดุลยภาพ" และวิกรวนคักทอนงบประมาณแผ่นดินลงมามากมาย ดังกล่าวในราชสำนัก แต่ยังมีปัญหาไม่ตกจนเกิดปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงสละราชสมบัติเมื่อ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗ ความจริงพระองค์มีพระราชประสงค์จะให้รัฐธรรมนูญแก่ราษฎรมานานแล้ว แต่ด้วยทรงเห็นว่าการศึกษาของประชกรยังไม่พอ จะยังไม่ถึงเวลาอันสมควรจึงรอไปก่อน แต่ก็เกิดปฏิวัติเสียก่อน ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของพระองค์ตอนหนึ่งว่า

"ข้าพเจ้ากำลังจะดำริจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศสยามให้เป็นไปตาม
รูปนั้น (ประชาธิปไตย) โดยมีให้มีการกระทบกระเทือนอันร้ายแรง..... ข้าพเจ้าได้
พยายามช่วยเหลือในการที่จะรักษาความสงบราบคาบเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงอันสำคัญเป็นไป
โดยราบรื่นที่สุดที่จะเป็นไปได้..... ขอให้ประเทศสยามจงได้
ประสบความเจริญ และขอให้ประชาชนชาวสยามได้มีความสุขสบาย

ประชาธิปไตย ป.ร.

วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

เวลา ๑๓ นาฬิกา ๔๕ นาที

จะเห็นว่าพระองค์ทรงเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ และพระองค์ทรงมีความรักและหวังดี
ต่อประเทศชาติและประชาชนเพียงใด เมื่อพระองค์สละราชสมบัติ คณะรัฐบาลก็ได้เชิญพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันตมหิตล ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ จนกระทั่งถูกพระแสงปืน
สวรรคต เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๔๘๕ สมเด็จพระอนุชา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดช ขึ้นครองราชย์สืบต่อมาจนทุกวันนี้

เอกสารชุดที่ ๒
ประวัติศาสตร์ชาติไทย

ตอน

การเสียดินแดนบางส่วนของไทยและการกู้เอกราชกับประวัติของบุคคลสำคัญใน
ประวัติศาสตร์

ตามเรื่องราวที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ไทยมักจะทำสงครามกับพม่า
เป็นส่วนมาก รวมทั้งหมกตึงแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
ไทยรบกับพม่าถึง ๔๔ ครั้ง สมัยอยุธยา ๒๔ ครั้ง สมัยกรุงธนบุรี ๑๐ ครั้ง
และสมัยกรุงเพทฯ ๑๐ ครั้ง ในจำนวนสงครามเหล่านี้ส่วนใหญ่ฝ่ายพม่ามาบุกไทย

สงครามใหญ่ ๆ ที่พม่ายกมาตีไทยอาจแบ่งเป็น ๒ คราวใหญ่ ๆ คือ
สมัยพระเจ้าหงสาวดี พ.ศ. ๒๐๕๑ ตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนตลอด
แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นระยะเวลา ๕๗ ปี และตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๐๒
ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ จนตลอดแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นระยะเวลา ๕๐ ปี ในระหว่างนี้บางทีก็ทำสงครามติด ๆ
กัน บางทีก็ว่างสงคราม

โดยปกติแล้วสงครามกับพม่าเกิดขึ้น เมื่อพม่าได้เมืองมอญแล้ว และมัก
จะเลยมามีเมืองไทย เพราะเหตุนี้การสงครามที่ไทยไปบุกพม่าถึงเมืองพม่าก็เป็น
การตอบแทนที่พม่ามารบไทยทุกคราว เว้นแต่คราวไปตีเมืองพม่าในรัชกาลที่ ๓ และ
ที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เท่านั้น พม่าเมื่อตีเมืองไทยเป็นเวลาที่พม่ามีกำลังอำนาจ
มากกว่าทุกคราว แต่เวลาที่ไทยได้โอกาสไปตีเมืองพม่าบ้างเป็นเวลาแรกก่อร่าง
สร้างตัว บ้านเมืองยังเย็น กำลังไทยมีน้อย ไม่สามารถจะปราบปรามประเทศพม่า
ไว้ในอำนาจได้ เว้นเมื่อคราวพระนเรศวรยกทัพไปรบพม่า ก็ตีได้แค่หัวเมืองมอญ
มาเป็นของไทยเกือบหมด เมื่อไทยรบพม่าในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไทย
ได้ไปตีเมืองเชียงใหม่นำมาจากรพม่าครั้งหนึ่ง และไปตีเมืองพม่าแต่ไม่สำเร็จ ใน
รัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็ตีพม่าเหมือนกัน ส่วนใหญ่แล้วในการสงคราม
ไทยกับพม่าฝ่ายไทยเป็นฝ่ายตั้งรับ ผลการสงครามตามที่ได้ปรากฏเป็นหลักฐานใน
ประวัติศาสตร์ ไทยแพ้ต่อพม่าจนเสียกรุงศรีอยุธยา ๒ ครั้งด้วยกัน แต่ไทยก็กู้เอกราช

ได้สำเร็จทุกครั้ง

การเสียดกรุงครั้งที่ ๑ และการกู้ยืม

การเสียดกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๑๑๒

สงคราม พ.ศ. ๒๑๑๒ ไม่ใช่สงครามครั้งแรก แต่เป็นสงครามครั้งที่ ๔ ที่ไทยทำกับพม่าติดต่อกันมา ๓ ครั้งแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๘๑ ซึ่งเป็นการรบครั้งแรก ระหว่างไทยกับพม่า ด้วยสาเหตุที่ว่า พวคมอญไม่ยอมขึ้นแก่พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ ใต้หน้เข้ามาเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเมืองของไทย พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ยกทัพมาตี เมืองเชียงใหม่ได้ สมเด็จพระไชยราชาธิราชจึงทรงยกทัพไปตีเชียงใหม่คืนมาได้ ตั้งแต่นั้นมาไทยกับพม่าทำสงครามกันอยู่เสมอ สงครามที่นับว่าใหญ่ที่ไทยทำกับพม่า ก่อนจะเสียดกรุงครั้งที่ ๑ คือสงคราม พ.ศ. ๒๑๐๖ ซึ่งเรียกว่าสงครามช้างเผือก ระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา กับพระเจ้าบุเรงนองของพม่า บุเรงนองหาสาเหตุโดยมาขอช้างเผือก ๒ เชือกจากไทย ซึ่งมีไค้มีธรรมเนียมมาก่อน ว่ากษัตริย์ที่มีฐานะพระเกียรติยศเท่าเทียมกันจะยอมยกช้างเผือกให้แก่กัน นอกจาก กษัตริย์ที่ยอมยกช้างเผือกให้จะเกรงกลัวยอมเป็นเมืองขึ้น หรือแสดงการวะอย่างสูง แก่กษัตริย์ที่เป็นผู้รับ เพื่อรักษาเกียรติภูมิของประเทศชาติ ฝ่ายไทยจึงได้ปฏิเสธไป และผลของสงครามพระมหาจักรพรรดิต้องเปิดการเจรจาสงบศึก ไทยต้องเสียดช้างเผือก ๔ เชือก ต้องส่งพระราเมศวร โอรส พระยาจักรี และพระยาสุนทรสงคราม แม่ทัพไทยไปพม่าเพื่อเป็นประกัน ต้องส่งส่วยช้างให้พม่าปีละ ๓๐ เชือก เงินปีละ ๓๐๐ ชั่ง และต้องยกผลประโยชน์นาเมืองที่เก็บได้ในเมืองมะริด

(ตอนนั้นยังเป็นของไทย) ให้แก่พม่าด้วย พม่าก็กวาดต้อนพลเมืองไทยไปในครั้งนั้นมาก ในพงศาวดารพม่าถือว่าครั้งนี้เราเสียดกรุงเป็นครั้งแรก แต่พงศาวดารฝ่ายไทยยังไม่นับว่าเป็นการเสียดกรุงแต่อย่างใด ในการรบ พ.ศ. ๒๑๑๑ - ๒๑๑๒

พระเจ้าบุเรงนองคิดจะตีเมืองไทยไว้เป็นเมืองประเทศราช เพื่อเผยแผ่พระศาสนา ปรากฏว่าแล้วแต่เมืองไทยไม่สำเร็จ จึงพยายามหาวิธีให้ไทยแตกแยกเป็น ๒ พวก โดยยกย่องและศิสนิกับพระมหาธรรมราชา (พระราชาธิราชพะเนศวร) ให้มีอำนาจทางหัวเมืองเหนือ และอุทิศพระมหาธรรมราชาด้วยประการต่าง ๆ จนทางเห็นจากกรุงศรีอยุธยา ทำให้คนไทยเกิดแบ่งแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย ต่างก็

ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน และพระมหาธรรมราชาเกิดขัดใจกับพระมหินทราธิราช (น้องเขย) อย่างรุนแรง เป็นเหตุให้ทั้งสองฝ่ายต่างลงมือและคุมเชิงซึ่งกันและกัน เมื่อพระมหาจักรพรรดิเสด็จสวรรคต พระมหินทราธิราช ราชโอรสสมเด็จพระมหาจักรพรรดิขึ้นครองพอลถึง พ.ศ.๒๑๑๑ พระเจ้าหงสาวดีเมื่อโอกาสยกกองทัพใหญ่มาหมายจะตีกรุงศรีอยุธยาให้แตก พม่าตั้งล้อมกรุงอยู่ถึง ๕ เดือน ก็ยังตีไม่ได้ ถึงกับต้องทำอุบายให้พระยาจักรีเป็นไส้ศึก (พม่าได้ตัวพระยาจักรีจากกรุงศรีอยุธยา เกือบกล่อมให้เข้ากับพม่า จนพระยาจักรีอาสาเป็นไส้ศึก) ส่วนพระมหินทราธิราชไม่ทรงทราบว่าเป็นอุบาย และไว้วางใจในพระยาจักรีด้วยทรงเห็นว่าเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ เคยต่อสู้กับพม่าอย่างเข้มแข็งมาแล้ว จึงทรงตั้งให้เป็นผู้รักษาพระนครแทนพระบาราม พระยาจักรีแกล้งย้ายหน้าที่ข้าราชการที่เข้มแข็งให้ไปรักษาทางที่จะไม่มีข้าศึกเข้ามา และเอาคนอ่อนแอมารักษาหน้าที่สำคัญ และยังไปบอกสัญญาออกไปยังกองทัพพระเจ้าหงสาวดี จนกระทั่งทัพพม่าตีกรุงได้สำเร็จ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ.๒๑๑๒

* ในพงศาวดารพม่าว่า พอพระเจ้ากรุงหงสาวดีได้กรุงศรีอยุธยาแล้วในไม่ช้า น้ำก็หลากลงมาท่วมที่ตั้งกองทัพอยู่แวกอนแทบทั่วทุกแห่ง และว่าถ้าหากพระเจ้าหงสาวดีไม่ได้กรุงศรีอยุธยาอย่างช้าอีกสักเดือนหนึ่งก็จะต้องเลิกทัพกลับไป สมเด็จพระบารามจึงทรงให้ความเห็นว่า "เป็นที่น่าเสียใจว่าไทยทรยศกันเอง หากไม่ก็เห็นจะไม่เสียกรุงในครั้งนั้น"

ในหนังสือพงศาวดารพม่ากล่าวไว้ว่าพระเจ้าหงสาวดีจะปูนบำเหน็จให้พระยาจักรีผู้ทรยศให้เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก แต่ด้วยไม่กล้าอุบายหน้าไทยด้วยกันเอง พระยาจักรีจึงสมัครไปรับราชการที่เมืองหงสาวดี และมีปรากฏในเรื่องคำให้การชาวกรุงเก่าว่า เมื่อเสร็จสงครามคราวนี้แล้ว พระเจ้าหงสาวดีเอาพระยาจักรีไปเลี้ยงไว้หน้อยหนึ่ง และพาลเอาผิดให้ประหารชีวิตด้วยเกลียดชังว่าเป็นคนทรยศต่อบ้านเมืองของตนเอง เลี้ยงไว้ก็ไม่มีประโยชน์

จากคำให้การขุนหลวงหาวัด (ฉบับหลวง) หลังจากบุเรงนองได้ชัยชนะ ก็กวาดต้อนผู้คนและสิ่งของจากกรุงศรีอยุธยาไปเมืองพม่า ดังความปรากฏว่า -

"..... จึงเรียกเอาพระมหินทราธิราช ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระมหาจักรพรรดิ พระปุกพระพี่นางพระนเรศวร อันชื่อนางสุพรรณกัลยาขึ้นมานางสา

กับองค์พระนเรศวรอันเป็นพระราชโอรสของพระสุธรรมราชา อันพระเอกาทศรถนั้น
ให้ไว้เป็นเพื่อนพระบิดา แล้วจึงเอาช่างเผือกทั้งห้าช่างนั้นมากับนายช่างต่าง ๆ
ที่ชำนาญในการช่างใหญ่ กับฝีมือฉกรรจ์สรรเอาहार้อยที่มีฝีมือ กับช่างใหญ่คักกวาด
แล้ว แต่ที่ใหญ่กว่ากันอันหนึ่ง กับรูปสิบสองนักษัตร ในวัดพระศรีสรรเพชญ์อยู่นั้น
อันรูปเหล่านั้นเมื่อครั้งพระเจ้าอู่ทองตั้งกรุงแล้ว จึงสั่งให้ช่างพราหมณ์ปั้นรูป แล้วจึง
หล่อไว้ ด้วยทองสำริดเป็นรูปสิบสองนักษัตร ทั้งรูปมนุษย์เป็นรูปพราหมณ์ มีรูปช้างเอราวัณ
รูปม้าสินธพ รูปคชสีห์ รูปราชสีห์ รูปสิงห์โต รูปโคอุสุภราช^(๑) รูปกระบือ รูปกระทิง
รูปหงส์ รูปนกยูง รูปนกกระเรียน อันสัตว์เหล่านี้สิ่งละคู่ พระเจ้าอู่ทองทำถวาย
ไว้ที่ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระเจ้าหงสาวดีเห็นรูปเหล่านี้ก็ชอบพระทัย จึงแบ่งเอา
ตามที่ชอบพระทัย คือ รูปช้างเอราวัณ^(๒) รูปม้าสินธพ รูปราชสีห์ รูปคชสีห์ รูปสิงห์
รูปมนุษย์ อันนอกนี้มิได้เอาสิ่งใดมา แล้วพระเจ้าหงสาวดีจึงสร้างพระเจดีย์ไว้ที่ทุ่งภูเขาทอง
จึงสมมุตินามเรียกภูเขาทอง แล้วจึงทำการฉลองเป็นการใหญ่หนักหนา แล้วพระเจ้าหงสาวดี
จึงยกกองทัพกลับไป

เจดีย์ภูเขาทองซึ่งปรากฏความในพงศาวดารว่าพระเจ้าบุเรงนองทรงสร้าง
ขึ้นเพื่อแสดงความมีชัยของพระองค์นั้น บัดนี้ยังคงปรากฏอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ (แสดงภาพ)

เมื่อพระเจ้าหงสาวดีตั้งกรุงศรีอยุธยาได้ ก็ได้รับทรัพย์สินจับเชลย กวาดก่อน
ผู้คนเอาไปเมืองพม่า รวมทั้งพระมหินทราธิราช และพระญาติวงศ์ แต่พระมหินทราธิราช
ไปประจวบและสวรรคตเสียกลางทาง พระเจ้าหงสาวดีก็มิเกลให้พระมหาธรรมราชา
ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๑๑๒
แต่นั้นมาเมืองไทยก็ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตลอดเวลา ๑๕ ปี

ประวัติสภาพครั้งที่ ๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๔ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ประชวรสิ้นพระชนม์
มังไชยสิงหาราช โอรสโตขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าหงสาวดี มีพระนามว่า
"พระเจ้านันทบุเรง" และทรงตั้ง "มังยกยอชวา" หรือ "มังสามเกลียด" โอรส
องค์ใหญ่เป็นพระมหาอุปราช พระเจ้านันทบุเรงเกรงว่าพระนเรศวรจะคิดกอบกู้

(๑) - (๒) ว่ายังอยู่ที่วัดพระมหาชัยมงคล ๗ เมืองอมรปุระ ประเทศพม่า

อิสราฟ จึงวางแผนกำจัดพระนเรศวรเสีย ครั้งเมื่ออังวะซึ่งเป็นเมืองขึ้นของ
กรุงหงสาวดีตั้งแข็งเมืองขึ้น จึงได้มีคำสั่งให้กรุงศรีอยุธยาช่วยปราบเมืองอังวะ
ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องกู้อิสราฟให้ได้ จึงเร่งจัด
การเตรียมเสบียงให้พอ ถ่วงเวลาจนเห็นว่าพระเจ้าันนทบุเรงนองจะยกกองทัพออก
จากราชธานีแล้ว สมเด็จพระนเรศวรจึงเสด็จยกกองทัพออกจากเมืองพิษณุโลกเมื่อเดือน
๖ ปีวอก พ.ศ. ๒๑๒๗ จึงได้เสด็จไปถึงเมืองแครง อันเป็นหัวเมืองมอญที่ติดกับแดนไทย
ความมุ่งหมายของสมเด็จพระนเรศวรที่ยกไปให้ชาครั้งนั้นก็เพื่อจะรอให้ใกล้เวลาที่
พระเจ้าหงสาวดีจะไปแพ้หรือชนะศึกที่เมืองอังวะ ถ้าพระเจ้าหงสาวดีไปเพลี่ยงพล้ำ
ก็จะถือโอกาสตีเมืองหงสาวดีซ้ำ ถ้าหากว่าพระเจ้าหงสาวดีไม่แพ้ จะคิดเอาแต่
ครอบครวไทยที่ตกไปอยู่ในเมืองหงสาวดีกลับมาเป็นกำลังทำสงครามต่อไปข้างหน้า
ส่วนมังฆยอชวาพระมหาอุปราชก็คิดกำจัดพระนเรศวร โดยวางแผนกับพระยามอญ
๒ คน คือ พระยาเกียรติ และพระยาราม ซึ่งมีสมัครพรรคพวกอยู่ที่เมืองแครงมาก
และเคยเป็นยุคนั้เคยกับพระนเรศวรมาก่อน มาคอยต้อนรับพระนเรศวรที่เมืองแครง
และช่วยกันกำจัดพระนเรศวรเสียให้ได้ แต่ชาวเมืองแครงเกลียดชังพม่าอยากจะพ้น
จากอำนาจพม่า จึงหันมาเข้ากับไทย เช่น พระมหาเถรคันฉ่อง ได้กราบทูลความลับ
ทั้งปวงต่อสมเด็จพระนเรศวรทั้งสิ้น สมเด็จพระนเรศวรจึงทรงทำพิธีประกาศอิสราฟ
โดยหลั่งน้ำลงเหนือแผ่นดินทันที และทรงใช้เมืองแครงเป็นที่ตั้งประชุมทันที เพราะ
หมายจะยกเข้าตีกรุงหงสาวดี แต่พระเจ้าหงสาวดีมีชัยต่อเมืองอังวะและกำลังจะ
ยกทัพกลับพระนคร ทรงเห็นว่าจะไม่สำเร็จจึงเพียงแต่กวาดต้อนครอบครัวไทยที่พม่า
กวาดต้อนไปแต่ก่อนให้อพยพกลับบ้านเมืองได้ประมาณหมื่นเศษ ส่วนพม่าเมื่อรู้ความ
ก็ยกกองทัพไล่ตาม กองหน้ามาทันกันที่แม่น้ำสะโตง แต่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จข้ามฟาก
มาแล้ว พระองค์ทรงยิงพระแสงปืนกระบอกหนึ่งราว ๕ คืบ ถูกสุรกรรมานายทัพหน้า
ของพม่าตายอยู่กับคอช้าง พม่าเลิกทัพกลับไป พระแสงปืนค่านั้นมีชื่อว่า "พระแสงปืน
ต้นข้ามแม่น้ำสะโตง" นับเป็นพระแสงอัษฎาวุธอันเป็นเครื่องราชูปโภคสำหรับแผ่นดิน
สืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

พระเจ้าันนทบุเรงพยายามตีกรุงศรีอยุธยาลับคืบอีก ๒ ครั้ง แต่ถูกสมเด็จพระ
นเรศวรคุมทัพออกตีพม่าแตกทุกครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๓ สมเด็จพระนเรศวรได้ขึ้น

ครองราชแล้ว พระเจ้านันทบุเรงไต่ให้พระมหาอุปราชายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาอีก แต่ถูกไทยตีแตกกลับไป จนกระทั่งถึงครั้งสำคัญอันเป็นการรบที่มีเกียรติยศแพร่หลาย คือ ครั้งการกระทำยุทธหัตถีระหว่างพระนเรศวรและพระมหาอุปราชที่ตำบลหนองสาหร่าย แขวงเมืองสุพรรณบุรี ด้วยพระนเรศวรทรงป้องกันกำลังไพร่พลซึ่งมีน้อยกว่าพม่าด้วยวิธี ยอมเสียสละพระชนม์ชีพค้ำบังเอียงองอาจกล้าหาญค้ำกอดคัวบนหลังช้างกับพระมหาอุปราช ผู้ซึ่งยอมรับคำท้าอย่างชายชาติกษัตริย์ พระนเรศวรทรงมีชัยในการรบโดยพันพระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์อยู่กับคอช้าง และ ณ ที่นั้นพระองค์ได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์ไว้ เป็นอนุสรณ์ และได้มีการบูรณซ่อมมาจนสวงาม เรียกว่า "อนุสรณ์ดอนเจดีย์" นอกจากนี้ สมเด็จพระนเรศวรโปรดให้สร้างเจดีย์ที่อยุธยาแสดงชัยชนะของพระองค์ในครั้งนั้นขึ้น อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า "เจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล" ปรากฏมาจนทุกวันนี้ (แสดงภาพ) ให้ดูกับเจดีย์ภูเขาทอง ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเป็นผู้สร้างไว้

พระนเรศวรทำสงครามขยายราชอาณาจักร

หลังจากสงครามยุทธหัตถีแล้ว ทรงยกกองทัพไปตีเมืองทวาย ตะนาวศรี กลับมาเป็นของไทยตามเดิม และยกไปตีเขมร เพื่อแก้แค้นที่เขมรชอบมาบุกรุกซ้ำเติม กรุงศรีอยุธยาเวลาศึกสงครามหรือเวลาที่บ้านเมืองไม่สงบอยู่เสมอ ไทยตีเขมรได้และ ทรงเลยไปตีพม่าอีก ๓ ครั้ง ครั้งหลังทรงตั้งใจจะยกไปตีกรุงอังวะซึ่งพม่าได้ย้ายราชธานี ไปอยู่ที่นั่น แต่ไปประจวบสวรรคตเสียกลางทาง ที่เมืองหาง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๔ สมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชาซึ่งตามเสด็จไปด้วยได้ช่วยเชิญพระศพกลับกรุงศรีอยุธยา

สรุปแล้ว การสงครามสมัยเสียกรุงครั้งที่ ๑ นั้น เป็นสงครามระหว่างประเทศ อย่างมีเกียรติยศ พระเจ้าบุเรงนองทรงอยู่ในกองทัพที่พระราชประสงค์จะตีกรุงศรีอยุธยา เพื่อพระเกียรติเท่านั้น เมื่อได้กรุงศรีอยุธยาแล้วก็มีได้ทำลายเมืองให้เสียหาย

เมื่อพระนเรศวรกู้สิริภาพ พระองค์ทรงได้แสดงชัยชนะในการรบให้เป็นที่ ประจักษ์หลายครั้ง อย่างยอมพลีพระชนม์ชีพก่อนเสวยราชย์และภายหลังเสวยราชย์แล้ว ตลอดรัชกาลของพระองค์ทรงมีภารกิจในการทำสงครามมาแต่พระชันษาได้ ๒๐ ปี ลักษณะการสงครามในขั้นต้นเป็นการก่อกวน ให้พม่าจากอำนาจพม่า ในตอนกลางเป็นการ รวบรวมเขตแดนของไทย ที่ได้เสียไป คือ เมืองทวาย ตะนาวศรี ซึ่งได้เสียให้แก่พม่า

1. ทรงอยู่ครองราช
2. สวรรคต - 147
3. พม่า - 147

รวมทั้งกับพม่าด้วย และยังทรงแผ่พระราชอาณาจักรให้กว้างขวางออกไป เช่น ทางทิศตะวันตกให้หัวเมืองมณฑลทั้งหมด ทางทิศเหนือได้แคว้นแคว้นล้านนา เชียงใหม่ และเมืองไทยใหญ่ ตลอดจนไปจนถึงแสนหวีมาเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา เพราะเหตุนี้คนทั้งหลายจึงยกย่องพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรว่าทรงเป็นกษัตริย์และพระเจ้าแผ่นดินนับเป็นมหาราชพระองค์หนึ่ง การที่ยกย่องนี้จะได้แต่ในหมู่คนไทยเท่านั้นก็หาไม่ ถึงในหนังสือพงศาวดารของชาติอื่น เช่น พม่า มอญ เขมร ล้านช้าง และเชียงใหม่ แม้ในที่สุดจดหมายเหตุของจีนและฝรั่งก็ยกย่องสมเด็จพระนเรศวรว่าเป็นวีระมหาราชอย่างเดียวกัน พระเกียรติยศของพระองค์จึงยังปรากฏอยู่จนคราบเท่าทุกวันนี้

การเสียกรุงครั้งที่ ๒ และการกู้เอกราช

ลพบุรี ๑๖๖๖
" ๑๖๖๖ - ๒ "

การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๐

นับจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ จากนั้นมาอีก ๑๔๔ ปี กรุงศรีอยุธยา ก็ต้องประสบกับชะตากรรมอีกวาระหนึ่ง ในครั้งนั้นพม่าอยู่ในแผ่นดินพระเจ้ามังระ ผู้นิยมทำสงครามและชอบแผ่อำนาจปราบปรามประเทศใกล้เคียง หน้าที่ได้ครองราชโปรคให้เนเปียวสืบทอดกองทัพมาทางเมืองเชียงใหม่ เมื่อปราบปรามหัวเมืองเหนือแล้วให้เลยลงมาตีกรุงศรีอยุธยาและโพรคให้มังฆวนราชยกมาทางเมืองทวาย เมื่อปราบปรามหัวเมืองคานนี้แล้วก็ให้เลยมาตีไทย

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงวิจารณ์การสงครามครั้งนี้ว่า "เดิมทีพม่ามิได้ตั้งใจจะตีกรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้น พระเจ้ามังระจึงได้มาเอง ให้เป็นพระเกียรติยศเหมือนอย่างพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง กองทัพพม่าที่ยกมาทางข้างเหนือกับข้างใต้จึงเป็นอิสระแก่กัน มิได้มีใครเป็นแม่ทัพใหญ่ และลักษณะการนี้กองทัพพม่ายกมาตีเมืองไทยครั้งนี้ ได้รบพุ่งตรงเข้ามาอย่างศึกสามัญ แต่เป็นการเข้าโจมตีทีละชั้น เริ่มแต่เดือน ๓ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๐๘ พม่ายกเข้ามาเป็นกอง ๆ แบบกองโจร เข้ามาทางเหนือบ้าง ทางคานเจดีย์สามองคฆาง .. และว่าถ้าที่ไหนพม่าตีได้ก็ให้เก็บบริวารสมบัติ จับผู้คนทั้งเด็กผู้ใหญ่ ชาย หญิง เอาไปเป็นเชลยส่งไปเมืองพม่า บ้านเรือนทรัพย์สินสมบัติที่ไม่ต้องการก็ให้เผาทำลายเสียทั้งสิ้น ถ้าที่ไหนผู้คนอ่อนน้อมยอมเข้าเป็นพวกพม่าก็ให้ทำสัจแล้วก็ไม่ทำร้าย เป็นแต่กะเกณฑ์เอาเครื่องของที่พม่าต้องการ เช่น เสบียงอาหารและพาหนะ เป็นต้น และเรียกเอาคนมาใช้แรงงานต่าง ๆ เหมือนอย่าง

เป็นบ่าวของพม่า บางแห่งก็เข้าหาพม่าแต่โดยดี แต่ที่หลบหนีเข้าป่าไปนั้นมากกว่า
ทางกรุงศรีอยุธยาได้แต่เตรียมตั้งรับที่กรุง นึกว่าพม่าจะยกเข้ามาตีกรุงที่เดียว แต่การรบ
ของพม่าครั้งนี้ดีกว่าแต่ก่อน ใ้ก่อความเสียหายหว่าคกั่วต่อคนไทยทั่วไป มีพม่าเข้าปล้น
สดมภ์ในเขตไทยหลายสาย ตามหัวเมืองรายทางต่าง ๆ พม่าทำอยู่เช่นนี้เป็นเวลา ๒ เดือน
ถึงจะตกลงยุติว่าจะตีให้ถึงกรุงศรีอยุธยา ทั้ง ๒ ทาง แต่ก็ตั้งห่าง ๆ ยังไม่เข้าประชิด
กิตพระนคร เพราะมุ่งหมายจะรอกำลังทัพเพิ่มเติม ในตอนนี้พม่าเป็นแต่กองโจรออกเที่ยว
เก็บทรัพย์สินจับเชลยตามเขตแขวงน้อยใหญ่รอบกรุง และขณะนั้นก็ยังไมปรากฏว่ากองทัพ
ในกรุงจะยกออกไปรบพุ่งอย่างใดไม่ เวลานั้นมีแต่ชาวบ้านที่หนีถูกพม่ารังแกไม่ได้ รวบรวม
กำลังชาวบ้านกันเองเข้าต่อต้านพม่าเป็นสามารภ ปรากฏว่าเป็นเกียรติยศจดจำกันมานาน
จนทุกวันนี้ นั่นก็คือวีรกรรมของชาวบ้านบางระจัน

ชาวบ้านบางระจัน

บ้านบางระจันขณะนั้นเป็นบ้านคอนอยู่ที่พรมแดนเมืองวิเศษไชยชาญกับเมือง
สุพรรณบุรี และเมืองสิงห์บุรีต่อกัน ยังมีราษฎรหมู่บ้านใกล้เคียงอีกเป็นจำนวนมากที่พากัน
หนีพม่ามาสมทบกันยังบ้านบางระจัน มีพระอาจารย์ธรรมโชติ วัดเชนางบวช แขวงเมือง
สุพรรณบุรี ซึ่งพวกชาวบ้านบางระจันนับถือกันว่าเป็นผู้รู้วิทยาคมเ็นมาช่วยคุ้มครองประจำ
ที่วัดโพธิ์ไ่ก่ค่น ในบ้านบางระจันด้วย พวกราษฎรพร้อมใจกันตั้งป้อมสู้พม่า ณ ที่แห่งนี้
รวบรวมชายฉกรรณครั้งแรกว่า ๔๐๐ คน มีตัวหัวหน้าอีก ๕ คน คือ ชุนสรรค์ พันเรืองกำนัน
นายทองเหม็น นายจันหนวดเขี้ยว นายทองแสงใหญ่ ช่วยกันตั้งค่ายขึ้นวงรอบบ้านบางระจัน
จัดกันเป็นหมวดหมู่เตรียมรักษาหน้าที่ พร้อมด้วยเครื่องศาสตราวุธที่หาได้ในตำบลนั้น แล้ว
วางกองสอดแนมคอยสืบสวนพม่าที่จะคิดจะมาไปมิ ได้ประมาณ

การสู้รบกับพม่าในตอนแรก ๆ ชาวบ้านบางระจันมีชัยชนะทำให้ชาวบ้าน
มีกำลังใจมากขึ้น และเพิ่มกำลังเป็นปึกแผ่นมากทุกที จนรวมกำลังได้ ๑,๐๐๐ คน แต่
ยังขาดอาวุธปืน จะต้องสู้รบพม่าด้วยอาวุธสั้นตัวต่อตัวเป็นพื้น ชาวบ้านสามารถตีพม่า
แตกไปหลายครั้ง จนกระทั่งแม่ทัพพม่าเนเมียวสีหบดีถึงกับต้องจัดกองทัพมิให้พลถึง
๑๐๐๐ คนเศษ และใช้อาวุธปืนระคมยิง รบกันตั้งแต่เช้าจนเที่ยง ฝ่ายพวกญิงชาวบ้าน
บางระจันก็พากันหาอาหารตามออกมาเลี้ยงพวกทหาร และขณะเมื่อกำลังเลี้ยงกันอยู่
พวกกองสอดแนมไปบอกว่าเห็นพม่าพากันตั้งเตาหุงข้าวและจัดการศพนายอยู่ มิได้ระวังตัว

นายทัพไทยให้พวกทหารกินอาหารอิ่มแล้วก็เรียกกลับไป และเข้าไล่พันทางพวกพม่า พม่าหาได้คิดว่าไทยกลับมารบเร็วไม่ทันเตรียมตัว จึงเสียทีแตกพ่ายไป พม่าพยายามปราบชาวบ้านบางระจันเท่าไรก็ไม่สำเร็จ เหตุที่ชาวบ้านบางระจันแพ้พม่าในที่สุดไม่ใช่ เพราะเราอ่อนแอหรือไม่สู้ แต่เพราะขาดกำลังสนับสนุน และขาดอาวุธ เราเสียเปรียบพม่าในเรื่องนี้ ถึงกับที่ชาวบ้านก็พากันจะหล่อปืนขึ้นเอง ช่วยกันเรียบรายเครื่องภาชนะทองเหลือง ทองขาว หล่อปืนในถิ่นนั้นเองถึง ๒ กระบอก แต่หล่อโดยรีบร้อนใช้ไม่ได้ จึงหมดหนทางสู้ พวกหัวหน้าชาวบ้านตายในที่รบหมด และแพ้พม่าในที่สุดเมื่อเดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๐๘ รวมเวลาต่อสู้พม่าได้ ๕ เดือน วิจารณ์ของชาวบ้านบางระจันเป็นตัวอย่างอันดีงามต่อพวกเรามาจนทุกวันนี้

ลักษณะของสงครามพม่าในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

๑. ความมุ่งหมายของพม่าในการตีกรุงศรีอยุธยาครั้งนี้เป็นการแสวงหาทรัพย์สินเป็นโจรปล้นทรัพย์มากกว่าที่จะมาทำสงครามตามจารีตโบราณ เพื่อแผ่อำนาจบารมีอย่างสมัยบุเรงนองที่เมืองไทย กองทัพพม่าครั้งนี้ลักษณะเป็นกองโจรที่เข้ามาบ่อนทำลายและก่อวินาศกรรมอยู่เนื่อง ๆ จนกระทั่งเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยาอันเป็นเป้าหมายขั้นสุดท้าย

๒. พม่าใช้เวลาตีกำลังคน กำลังทรัพย์สิน เสบียงอาหาร และกำลังใจของคนไทยตามหัวเมืองเหนือ - ใต้ รอบ ๆ กรุงศรีอยุธยาอยู่นานมาก มีกองโจรพม่าเริ่มเข้ามาก่อวินาศกรรมในประเทศไทยตั้งแต่เดือน ๗ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๐๘ และสิ้นสุดลงเมื่อเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำปีกุน พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นศึกแรมปี พม่าต้องใช้เวลาราว ๑ ปีกับ ๑๐ เดือน

๓. พม่าเตรียมการทำศึกค้ำชั่งญูณ เข้ายึดหาที่ลู่เงิน ซึ่งโดยมากเป็นวัดต่าง ๆ เป็นที่ตั้งกองทัพ เช่น กองหน้าของพม่าตั้งที่วัดภูเขาทอง และวัดท่าการ้อง และกระจายกำลังเข้าล้อมกรุง วัดต่าง ๆ รอบกำแพงวังถูกพม่ายึดเป็นที่ตั้งกองทัพ เช่น วัดกระซาย วัดพลับพลาชัย วัดเคา วัดสุเรนทร์ วัดแดง (ปัจจุบันเป็นวัดร้าง แสดงสภาพ) และระคมยิงกำแพงเมือง

๔. พม่าส่งกำลังหนุนเพิ่มเติมขึ้นอีกตั้งแต่ปลายปี ๒๓๐๘ พม่าตีค่ายไทยแตกแทบทุกค่าย ทั้งค่ายทางเหนือ และทางใต้ ยึดวัดพุทธไสวรรค วัดไชยวัฒนาราม ซึ่งอยู่ใกล้กำแพงพระบรมมหาราชวังทุกที่ แล้วระคมปืนใหญ่ยิงเข้ามาในกำแพงวังทุกวัน และเตรียมจะเผากรุง

การรับศึกทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยา

๑. ทหารไทยออกไปตั้งค่ายกันพระนครอยู่ทุกด้าน เกณฑ์ทหารไทย จีน แขก ฝรั่งเศส คำนวณเห็นทหารไทยตั้งป้อมที่วัดหน้าพระเมรุ และที่เพนียด คำนวณวันออกตั้งที่วัดมณฑป วัดพิชัย วัดเกาะแก้ว ค่ายโค ชุนบางจีน คู่มาวจีน ๒ พันไปรับศึกที่บ้านสวนพลู และให้พวกฝรั่งเศสไปรับศึกที่ค่ายริมวัดพุทไธสวรรย์ คำนวณวันตกให้กรมอาสาหกเหล่าไปตั้งค่ายที่วัดไชยวัฒนาราม รวม ๕ แห่งด้วยกัน

๒. กระบวนการสู้รบของฝ่ายไทยสับสนไม่เป็นระเบียบ เพราะทหารห้อยดอย , เสียขวัญ และทหารส่วนมากขาดการฝึกที่ดีมาก่อน แม้แต่การใช้อาวุธ เช่น เมื่อจะยิงปืนใหญ่ ทหารไทยเอาปืนใหญ่ชื้อปราบหงสาขึ้นตั้งบนป้อมมหาไชย เวลาจะยิงปืนก็ถกเถียงกันในเรื่องคินบรรจุ พอยิงออกไปลูกปืนก็ตกไกล ๆ เพราะบรรจุคินระเบิดน้อยไปบ้าง หรือบรรจุมากไปบ้าง เช่น เมื่อคราวเอาปืนชื้อมหากาฬมฤคขึ้นตั้งป้อมยิงพม่าประสังศ จะยิงคาบพม่าที่ภูเขาทอง ยิงไหนดัดเดี๋ยวปืนก็รัว จนใช้การไม่ได้ และยังมีกฎข้อบังคับว่าถ้าใครจะยิงปืนต้องได้รับอนุญาตจากข้างในเสียก่อน มิฉะนั้นได้รับโทษ เช่น พระยาตากก็ยังไม่ได้รับการฟ้องร้องเกือบจะต้องโทษเพราะยิงปืนโดยไม่ได้รับอนุญาต (เรื่องนี้ก็มีมูลเหตุหลายประการ ความสับสน ความยุ่งยากต่าง ๆ ภายในวงราชการ การถือพรรคพวก การแบ่งแยกกันเรื่อยมาในปลายสมัยอยุธยา เป็นผลให้ระเบียบการป้องกันพระนครเสื่อมทรภาพ)

๓. แม้จะมีทหารที่สามารถตีค่ายพม่าได้บ้างโอกาส แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ในที่สุด เพราะขาดกำลังหนุน เช่น เมื่อคราวที่กรุงศรีอยุธยาจัดกองทัพเรือให้พระยาเพชรบุรีคุมทัพหนึ่ง พระยาตากสินคุมทัพหนึ่ง ยกออกไปคอยสกัดตีทัพพม่า กองทัพพระยาเพชรบุรีออกรบพม่าที่ใกล้วัดสังฆาวาส พระยาเพชรบุรีตายในที่รบ และขาดกำลังหนุนทำให้พระยาตากสินต้องถอยทัพ

ภายในกำแพงกรุงศรีอยุธยา ความอดอยากขาดเสบียงอาหาร เพราะชาวไร่ชาวนาไม่ได้ทำมาหากินเป็นเวลานานทั้งปี . ทำให้เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมหนักขึ้น ในวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๔ ค่ำ ฟ้าไหม้พระนครตั้งแต่ทำทราย ลูกตามมาทางประตูขาวเปลือก จนถึงวัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดจักรวรรดิ ภู่วิหาร (แสดงภาพ) บ้านเรือนถูกไฟไหม้กว่า ๑๐,๐๐๐ หลัง พระเจ้าแผ่นดินแต่งราชทูตออกไปเจรจายอมเป็นเมืองขึ้นพม่า แต่แม่ทัพพม่าไม่ยอมเพราะต้องการปล้นทรัพย์และเผากรุงมากกว่า จึงไม่ยอมหยุดรบ ในวันอังคารเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๑๐ เวลา ๑๕ นาฬิกา พม่าจุดไฟสุมนากำแพงเมือง ตรงหัวรอ

ริมป้อมมหาชัย พร้อมกับยิงปืนใหญ่ระดมเข้าในพระนคร พอคลบค่ำเวลา ๒๒ นาฬิกา
 พม่าเข้ากรุงไค้ทางกำแพงนคร แล้วปล้นสมบัติทรัพย์สิน จุดไฟเผาเหี้ยมร้อน ตลอดจน
 ปราสาทราชมนเฑียร วัดวาอาราม ฆ่าฟันราษฎรล้มตาย กรุงศรีอยุธยาเต็มไปด้วยซากศพ
 แม่น้ำลำคลองเต็มไปด้วยซากศพ ข้าราชการนักถูกจองจำ และจับเป็นเชลย เนเมียวสีหบดี
 แม่ทัพพม่าอนุญาตให้ทหารแสวงหาทรัพย์สมบัติจากคนไทยได้เต็มที่ ความหายหน้าต่าง ๆ
 ที่กรุงศรีอยุธยาได้รับครั้งนั้นเรียกได้ว่าพินาศล่มจมที่สุดยิ่งกว่าครั้งใดทั้งสิ้น ชาวไทย
 ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยกว่า ๓ หมื่น พม่าได้ปืนใหญ่จากไทยไป ๑๒๐๐ กระบอก ปืนเล็ก
 หลายหมื่นกระบอก ปืนพระพิรุณ (แสนหา) ใหญ่เกินกำลังที่พม่าจะขนเอาไปได้ พม่าก็จัด
 การระเบิดเอาทองไป ทหารพม่ามีความโลภแสดงความทารุณโหดร้ายต่อคนไทยเพื่อให้
 บอกว่าใครซ่อนทรัพย์สมบัติไว้ที่ไหน กรุงศรีอยุธยาที่เคยรุ่งโรจน์มั่งคั่งก็พินาศย่อยยับลงบัดนั้น
 เหลือแต่ซากปรักหักพัง และวัดวาอารามร้างมาจนบัดนี้ ท่านสุนทรภู่ซึ่งเกิดในสมัยรัชกาล
 ที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คือหลังจากเสียกรุงครั้งสุดท้ายเป็นเวลาล่วงมาอีกราว ๒๓ ปี
 ท่านได้มาอยุธยาและได้พรรณาดังสภาพของกรุงศรีอยุธยาไว้ในหนังสือนิราศพระบาทของ
 ท่านตอนหนึ่งว่า -

ถึงกลองปทุมานาวาราย

ทั้งวังหลวงวังหลังก็ร้างรกร

ดูปราสาทราชวังเป็นรังกา

อนิจจานินทรสิ้นกษัตริย์

แมนกรุงยังพรั่งพร้อมประชาชน

มโหรีปี่กลองจะกลองก็

ดูการานาคิคอนิจจัง

ทั้งสองฝั่งแม่น้ำแควมอธรรม

แต่บูยาบายเราท่านเลามา

กษัตริย์สืบสุริยวงศ์ดำรงโลก

เราเห็นยับยั้งแครอยยังพลอยเพลิน

กำแพงรอบขอบคูก็คูลึก

ยังให้มันข้ามเข้าเอาเวียงชัย

น้ำใจหายเห็นศรีอยุธยา

เห็นนกหูกขอแซบนพคุณา

ดั่งป่าช้าพงชฎาสงัดคน

เหงาสงัดเงียบไปดั่งไพรสมท

จะสับสนแซ่เสียงทั้งเวียงวัง

จะโครมกรึกเข็งแควด้วยแตรสังข์

ยังไต่ยั้งแต่เสียงสกุณา

ชะตาคนสูญสิ้นพระชนษา

เมื่อแรกศรีอยุธยายังเจริญ

ระงับโศกสุขสูกจะสรร เสริญ

เสียกายเกิดมาเมื่อเกินน่าน้อยใจ

ไม่น่าศึกพม่าจะมาไค้

โอ้ออย่างไรเหมือนบุรีไม่มีชาย

สุนทรภู่มิมีความรู้สึกสลดใจเช่นเดียวกับคนไทยทั่ว ๆ ไป เราควรศึกษาถึงสาเหตุแห่งความพ่ายแพ้สงครามพม่า และความเสื่อมโทรมของอยุธยา เพราะเป็นตอนหนึ่งในประวัติศาสตร์ที่ก่อให้เกิดข้อคิดแก่เราชนนี้อยู่บ้าง

การกู้อิสรภาพครั้งที่ ๒ และการตั้งกรุงธนบุรี

ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่พม่าครั้งที่ ๒ พระเจ้าตากสินขณะนั้นดำรงตำแหน่งพระยาวชิรปราการ เห็นว่าการป้องกันกรุงศรีอยุธยาคงจะไม่เป็นผลสำเร็จ จึงรวบรวมพวกทหารได้ประมาณ ๕๐๐ คน ตีฝ่าวงล้อมออกจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อเดือนมกราคม ๒๓๐๘ ออกไปตั้งมั่นที่เมืองระยองและชลบุรี และตีเมืองจันทบุรีได้ในราวเดือนมิถุนายน ๒๓๑๐ หลังจากกรุงศรีอยุธยาแตกแล้ว ๒ เดือน สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ว่าจะกู้อิสรภาพให้ได้ ทรงรวบรวมกำลังผู้คนสร้างเรือรบประมาณ ๑๐๐ ลำ ยกเป็นกองทัพเรือเข้าปากน้ำเจ้าพระยาเมืองธนบุรี จับนายทองอินซึ่งพม่าตั้งให้เป็นผู้รักษาค่ายพม่าที่ธนบุรีฆ่าตาย ถูกลูกปืนใหญ่ที่สกัดที่รักษาพระนครไว้ได้คือ ค่ายโพธิ์สามต้นซึ่งอยู่ในความควบคุมของลูกพระนายกองแตก ขาสุกตาย เมื่อค่ายพม่าที่รักษาพระนครแตกก็แตกบว้าไทยได้กู้อิสรภาพสำเร็จ และทำได้อย่างรวดเร็วใช้เวลาเพียง ๘ เดือนเท่านั้น ทรงเห็นว่าพระนครที่อยุธยาเป็นาสถที่สุดจะบูรณะให้ใช้ได้ จึงทรงถกสินพระทัยมาตั้งราชธานีใหม่ที่กรุงธนบุรี และเสด็จขึ้นครองราชย์เป็น "สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี" หรือ พระเจ้าตากสิน ทรงปราบยุคเข็ญได้สำเร็จเรียบร้อยและรวมคนไทยเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจากการแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า เพราะชาคกษัตริย์คงได้บรรยายไว้แล้วในตอนต้น

การทำสงครามและเสียกรุงแก่พม่าถึง ๒ ครั้งนี้ ได้ให้บทเรียนแก่เราชาวไทยไว้มาก เหตุที่เสียกรุงครั้งที่ ๑ เพราะคนไทยช่วยกันเองชาคสามัคคี คนไทยช่วยกันทรยศกันเอง กลับไปเห็นบ้านเมืองอื่นที่ดีกว่าบ้านเมืองของตนเอง เหตุที่เสียกรุงครั้งที่ ๒ เป็นเพราะพวกเราไม่เตรียมตัวให้พร้อมที่จะป้องกันตัวเองได้ ไม่ได้เตรียมกำลังคนกำลังอาวุธและยุทธวิธีการรบใหม่ ๆ เมื่อพม่าเปลี่ยนแนวการรบเราก็ระส่ำระสายตั้งตัวไม่ติด ไม่สามารถจะต่อต้านพม่าได้ ดังนั้น สิ่งสำคัญที่สุดที่เราจะรักษายบ้านเมืองไว้ได้ เราต้องสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และต้องเตรียมพร้อมที่จะป้องกันประเทศของเราอยู่เสมอ นี่คือนสิ่งที่เราได้รับบทเรียนจากประวัติศาสตร์

การเสียดินแดนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ร.ศ. ๑๑๒)

การเสียดินแดนในสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น เป็นการเสียดินแดนบางส่วนตามเขตหัวเมืองภายนอก ซึ่งเป็นความจำเป็นบังคับเพื่อแลกกับสิ่งสำคัญที่สุดของชาติ นั่นก็คือ ความเป็นเอกราช และความเป็นประเทศที่ทรงเกียรติอันสมบูรณ์ของเรา

ก่อนอื่นต้องเข้าใจถึงสภาพและเหตุการณ์สมัยนี้เป็นสมัยที่ประเทศตะวันตกมีอำนาจและมีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเทศทางตะวันออกด้วยเจตนาจะเข้าครอบครองไว้เป็นดินแดนในอาณานิคมของตน ทั้งประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศสต่างก็เข้ามามีบทบาทในประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถ้าผู้นำของประเทศไทยดำเนินนโยบายผิดพลาดไป นั่นก็หมายถึงอิสรภาพและความเป็นเอกราชย่อมสูญสิ้นไปด้วย ปราบปรามเป็นประจักษ์พยานให้เห็นง่าย ๆ คือ ประเทศต่าง ๆ รอบตัวเราได้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตกทั้งสิ้น

ขณะที่บ้านเมืองไทยกำลังอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวตอนี้ นับว่าชาตาบ้านเมืองของเรายังคือผู้ที่มิพระมหากษัตริย์อย่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า คือ พระปิยมหาราช หรือ พระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งทรงปกครองบ้านเมืองในขณะนั้นกล้าเมืองขึ้นกำลังล่าเหยื่อของเขาย่างสนุกสนาน หากมิใช่พระปรีชาสามารถและนโยบายอันสุขุมคัมภีรภาพของพระองค์ บ้านเมืองของเราจะตกอยู่ในฐานะเช่นไรยังเป็นปัญหาอยู่ ขอกล่าวรวบรัดพอเข้าใจว่า

ขณะนั้นหลังจากที่ฝรั่งเศสมาเป็นใหญ่ในเมืองเขมร ลาว ได้แล้ว ก็คิดจะไต่ดินแดนอื่น ๆ ต่อไปอีก จวบจนมีโอกาสดังแรกตอนที่ไทยปราบฮ่อ ซึ่งเป็นกองโจรยกออกมาขับไล่ชาวไทยออกจากเมืองไล และเข้าเขตหลวงพระบาง ครั้งแรกฝรั่งเศสอ้างว่าจะปราบฮ่อ และเข้ายึดแคว้นสิบสองจุไทย และหัวพันทั้งห้าทั้งหกไว้ ไทยจะเจรจาย่างไรฝรั่งเศสใช้วิธี คือ ถือแพ่ง ไม่ยอมถอนทหารออกไป เป็นเหตุให้แคว้นเหล่านั้นตกไปเป็นของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑

ฝรั่งเศสยังคงข่มขู่ไทยต่อไป ส่งเรือรบเข้ามาในลำน้ำเจ้าพระยาและเจรจาขอให้รัฐบาลไทยยอมรับเขตแดนญวนว่ามีอาณาเขตจนถึงฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

(ขณะนั้นฝรั่งเศสได้ญวนแล้ว) ฝ่ายไทยไม่ยอมและฝ่ายฝรั่งเศสก็ไม่ยอมถอนเรือกลับ ขณะนี้อังกฤษก็เริ่มยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องกับ (อังกฤษ - ฝรั่งเศสแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมกันอยู่) ส่งเรือรบเข้ามาคุมเมืองฝรั่งเศสอยู่ อ้างว่าจะมาคุ้มครองสมบัติของอังกฤษในไทย ไทยได้สู้รบกับฝรั่งเศสประปราย และถูกฝรั่งเศสบังคับว่าถ้าไทยไม่ยินยอมตามที่ฝรั่งเศสต้องการ ฝรั่งเศสก็จะส่งเรือรบมาปิดอ่าว ไทยได้สู้รบกับฝรั่งเศสที่ปากน้ำ แต่เรือรบฝรั่งเศสก็สามารถตีฝ่าเข้ามาได้ และเป็นคำขาดต่อไทยด้วยการปิดอ่าวไทย

ไทยเรากำลังอาวุธสู้ฝรั่งเศสไม่ไหว ถ้าไม่ยอมตัดสินใจอ่อนหนักเป็นเขาแล้ว บ้านเมืองของเราคงจะไม่อยู่ในสภาพที่เป็นแน่ จนในที่สุดเราก็ต้องยอมเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตามคำเรียกร้องของฝรั่งเศสและต่อมาก็เสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศสอีก ทั้งนี้เพราะไทยไม่มีทางสู้ เมื่อทหารฝรั่งเศสเข้ายึดจันทบุรีไว้ และไม่ยอมถอนทหารออกไป กอปรกับจันทบุรีเป็นเมืองอุดมสมบูรณ์ จึงยอมเสียฝั่งขวาแม่น้ำโขง เพื่อแลกกับจันทบุรีซึ่งอยู่ใกล้พระนครมากกว่า

เมื่อฝรั่งเศสถอนทหารจากจันทบุรีแล้วก็ไม่ได้ทำตามสัญญา กลับยกกำลังไปยึดเมืองตราดไว้อีก บังคับให้ไทยยกดินแดนพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศสเพื่อแลกกับจังหวัดตราด รวมแล้วเราเสียดินแดนให้ฝรั่งเศส ๕ ครั้ง มีเนื้อที่ทั้งหมด ๔๒๗,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร

ทั้งหมดนี้เป็นแผนการณ์ของฝรั่งเศสที่อยากจะเข้าครอบครองไทยทั้งประเทศ แต่เกราะหัดที่อังกฤษแข่งกับฝรั่งเศสอยู่ และเกรงว่าฝรั่งเศสจะได้ไทยไว้ อังกฤษจะเสียเปรียบฝรั่งเศสไป จึงทำให้ไทยวางนโยบายคบอังกฤษไว้เพื่อถ่วงอำนาจฝรั่งเศส

การเสียดินแดนในครั้งนี้เป็นวิกฤตการณ์ที่ไทยอยู่ในสภาพที่ต้องจำยอมด้วยประการต่าง ๆ เพราะไทยได้เห็นตัวอย่างจากเพื่อนบ้านมาแล้ว เมื่อไม่มีหนทางสู้ ทั้งกำลังยุทธโศปกรณ์ จึงจำต้องยอมเสียผลประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อแลกกับผลประโยชน์ส่วนใหญ่ เป็นที่นาจากภูมิใจว่ารัฐบาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้นำประเทศผ่านมรสุมทางการเมืองมาได้อย่างปลอดภัย มีเกียรติยศเป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รักษาเอกราชมาได้โดยตลอด.

บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์

จะบรรยายเฉพาะบางพระองค์และบางท่านเพื่อให้เหมาะสมแก่เวลา ในสมัยกรุงสุโขทัย ผู้ที่เราเป็นหนี้บุญคุณพระองค์ท่านอยู่มากได้แก่พระเจ้ารามาภิไธย มหาราช พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ใครบรรยายถึงประวัติและพระราชกรณียกิจของพระองค์แล้วในตอนนี้ จะไม่กล่าวซ้ำอีก จะขอเริ่มต้นด้วยพระเจ้าอู่ทองในสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระเจ้าอู่ทอง (พระรามาริบัติที่ ๑)

พระเจ้าอู่ทองทรงเป็นปฐมกษัตริย์ผู้ทรงก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา พระองค์มีเชื้อสายชาวเจียงราย พระราชบิดามีพระนามว่าพระเจ้าสรวิชัยเข็ญแสน พระราชมารดาเป็นพระราชธิดาของสุทนต์อโยธยา พระองค์ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๗ คือ ในตอนปลายรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง

พระเจ้าอู่ทองทรงเริ่มปลูกความนิยมให้เป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ทรงใช้วิธีแสดงความสามารถในการรบและทรงฉวยโอกาสก่อนผู้อื่นที่ยังไม่ลงมือกระทำ คือ ขณะนั้นกรุงสุโขทัยเสียอำนาจ พวกมอญต่างพากันแข็งเมือง พญาเลอไทย (โอรสของพ่อขุนรามคำแหง) ยกทัพไปปราบก็ไม่สามารถปราบได้ แม่เมืองทวาย ตะนาวศรี ซึ่งเป็นของไทยก็ต้องเสียให้แก่มอญ เจ้าเมืองต่าง ๆ หมดความยำเกรงต่อกรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นโอกาสที่พระเจ้าอู่ทองจะแสดงความสามารถโดยทำการรบปราบปรามหัวเมือง เหล่านี้ให้สำเร็จ จึงทำให้คนหันมาเคารพยำเกรงในความสามารถของพระเจ้าอู่ทอง ทำให้พระองค์มีอำนาจแข็งแรง มีผู้คนเข้ามาสวามิภักดิ์เป็นจำนวนมาก แต่พระเจ้าอู่ทองจำเป็นต้องย้ายเมืองหลวงเพราะธรรมชาติไม่อำนวย แม่น้ำจรเข้สามพันซึ่งเป็นเส้นโลหิตใหญ่ของชาวเมืองอู่ทองเกิดเปลี่ยนทิศทางเดิน ทำให้ดินเขินและเกิดโรคระบาด พระเจ้าอู่ทองจึงต้องอพยพผู้คนมาอยู่เมืองอโยธยา ตรงที่ตั้งวัดพุทธไสยาสน์ในขณะนี้ ควบเห็นว่ามีชัยภูมิเหมาะ เพราะเมืองอโยธยาเป็นที่รวมของลำน้ำป่าสัก ลำน้ำลพบุรี และลำน้ำเจ้าพระยา เป็นชุมทางของการคมนาคม พระเจ้าอู่ทองได้สร้างราชธานีขึ้นที่ตำบลริมหนองโสน (ปัจจุบันเรียกว่าบึงพระราม) และขนานนามราชธานีใหม่ว่า "กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา" และประกาศตนเองเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระรามาริบัติที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๒

ภายหลังที่พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็เริ่มแผ่พระราชอำนาจและขยายราชอาณาจักร ทรงโปรดให้พระราเมศวรพระราชโอรสขึ้นไปครองเมืองลพบุรี อันเป็นเมืองหน้าด่านต่อแดนสุโขทัย โปรดให้พระราเมศวรยกทัพไปตีกรุงกัมพูชา แต่ก็ไม่สำเร็จจึงโปรดให้พระเชษฐาของพระเมเหิ คือ ขุนหลวงพระงั่วไปตีแก้มือ ขุนหลวงพระงั่วตีได้เมืองนครธมอันเป็นเมืองหลวงของเขมรในขณะนั้น ดังนั้นเขมรจึงมีประวัติ

เป็นเมืองขึ้นของไทยมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทองที่เดียว

เกี่ยวกับการปกครอง พระเจ้าอู่ทองเอาวิธีการปกครองตามแบบอย่างสุโขทัย และขอม กล่าวคือ พลเมืองทุกคนต้องเป็นทหารเมื่อเกิดสงคราม แต่ยามสงบก็ทำมาหากิน ตามปกติ ทรงตรากฎหมายหลายฉบับ เช่น กฎหมายลักษณะอาญาหลวง คราเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๕ กฎหมายลักษณะโจร คราเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๓ กฎหมายลักษณะฉ้อโกง ; คราเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๔ - ๑๘๐๕ ฯลฯ

ตำราสำคัญที่แต่งขึ้นในสมัยนี้ คือ สิลีต โองการแข่งน้ำ เป็นหนังสือที่ใช้อ่าน หรือสวดในราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา คือ เป็นพิธีที่ข้าราชการสาบานตนว่าจะจงรักภักดี ต่อพระมหากษัตริย์ คำที่ใช้สาบานมีคำภาษาขอม สันสกฤต คำไทยโบราณปนกัน

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เสวยราชสมบัติอยู่ได้ ๒๐ ปี ก็เสด็จสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๒ สมเด็จพระราเมศวร ราชโอรสที่ครองเมืองลพบุรีได้สืบราชสมบัติต่อมา

สมเด็จพระศรีสุริโยทัย

สมเด็จพระศรีสุริโยทัย ทรงเป็นอัครมเหสีของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ผู้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๑๕ ของกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลนี้ พ.ศ. ๒๐๕๑ พม่า โดยยกกองทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา กษัตริย์พม่าที่ยกทัพมาคือพระเจ้าตะเบงชเวตตี้ ชาติาของกรุงศรีอยุธยายังคือญะเพราของไทยเตรียมพร้อมอยู่แล้ว แต่สงครามคราวนี้เราต้องสูญเสียบอกษัตริย์ คือ พระมเหสีศรีสุริโยทัย (ยายสมเด็จพระนเรศวร) สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จยกกองทัพออกไปต่อสู้ชาติก สมเด็จพระศรีสุริโยทัยขอตามเสด็จไปด้วย โดยทรงเครื่องเป็นชายอย่างพระมหาอุปราช ขึ้นคอช้างไปในขบวนทัพด้วย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงทำบุพพหัตถ์ (ชนช้าง) กับพระเจ้าแปร แต่เสียที่ขาตีก สมเด็จพระศรีสุริโยทัยเกรงพระราชสามีจะเป็นอันตราย และจะเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศชาติ พระองค์จึงทรงยอมสละพระชนม์ชีพ ใส่ช้างเข้าขวางช้างศึกไว้ เพื่อป้องกันพระราชสามี ถูกพระเจ้าแปรพันด้วยพระแสงของ้าวสิ้นพระชนม์อยู่กับคอช้าง พระราเมศวรและพระมหินทร ราชโอรสทรงขึ้นช้างเข้าต่อสู้และกันเอาพระศพพระราชชนนี กลับเข้าวังได้

สมเด็จพระศรีสุริโยทัยทรงเป็นวีรสตรีของไทยที่เราควรยกย่อง พระองค์ได้ประกอบวีรกรรมจนเป็นที่เลื่องลือสรรเสริญแก่คนทั่วไป เมื่อทัพพม่าถอยกลับไปแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงโปรดให้ทำพระเมรุพระราชทานเพลิงศพ แล้วสร้างวัด เรียกว่า วัดสวนหลวงสสมวาร และ สร้างเจดีย์ เรียกว่า เจดีย์ศรีสุริโยทัย ไว้เป็นอนุสรณ์เพื่อเป็นที่ระลึกถึงความกล้าหาญของพระองค์ ดังปรากฏอยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจนทุกวันนี้

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงเป็นกษัตริย์นักรบที่ยิ่งใหญ่ของไทย ทรง
กอบกู้อิสรภาพให้แก่ชาติไทย

พระนเรศวรทรงเป็นวชิโรรสของพระมหาธรรมราชาธิราช และพระวิสุทธิ
กษัตริย์ ราชธิดาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และสมเด็จพระศรีสุริโยทัย มีพระพี่นาง
ทรงพระนามว่าพระสุพรรณเทวี และพระอนุชาทรงพระนามว่าพระเอกาทศรถ

สมเด็จพระนเรศวรประสูติที่เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๘ เมื่อกรุงศรี
อยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ ๑ ในแผ่นดินพระมหินทราธิราช พ.ศ. ๒๑๑๒ พระเจ้าหงสาวดี
บุเรงนองทรงแต่งตั้งให้พระมหาธรรมราชาเป็นกษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา และขอ
พระนเรศวรไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม เพื่อเป็นประกันมิให้พระมหาธรรมราชาคิดร้าย
ต่อกรุงหงสาวดี เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๔ สมเด็จพระนเรศวรได้รับสถาปนาเป็นพระมหา
อุปราชไปครองเมืองพิษณุโลก ขณะนั้นพระองค์มีพระชนมายุเพียง ๑๖ ชันษา

สมเด็จพระนเรศวรทรงเกิดมาเพื่อเป็นนักรบโดยแท้ ทรงสนพระทัยในการรบ
มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงกล้าหาญมาก เช่น ครั้งหนึ่งพระยาจันจันตุ ขุนนางจีน
เมืองเขมรเข้ามาลี้ภัยการลี้ภัยในกรุงศรีอยุธยา แล้วลงเรือสำเภานี้ไป สมเด็จพระ
นเรศวรทรงสืบทอดจึงให้ยกกองเรือเร็วติดตามไปทันที่ปากน้ำ ทรงให้พระแสงเป็น
ค้ำบังข้าศึกตอนหน้าเรือ ข้าศึกในเรือสำเภาได้ยิงโต้ตอบ กระสุนของข้าศึกถูกวาง
พระแสงปืนแตก พอดีเรือสำเภาของพระยาจันจันตุโคลงเคลงแล่นหนีออกทะเลเล็กไป
สมเด็จพระนเรศวรจึงสั่งให้ยกกองเรือกลับ เพราะเรือของพระองค์แล่นเป็นเรือขนาดเล็ก

ทรงมีพระปรีชาสามารถในกลยุทธ์เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์
ตอนตีเมืองกรุง ใน พ.ศ. ๒๑๒๔ เป็นเวลาที่พระเจ้าบุเรงนองได้ขึ้นเสวยราชย์
กรุงหงสาวดี ต่อจากพระเจ้าบุเรงนอง เจ้าเมืองกรุงตั้งแข็งเมือง พระเจ้าบุเรงนอง
จึงให้พระมหาอุปราชาราชโอรส พระสังกต และพระนเรศวรคุมทัพไป ๓ ทัพเพื่อตี
เมืองกรุง ทัพของพระมหาอุปราชและของพระสังกตเข้าตีกันละที่ไม่สำเร็จ เพราะ
เมืองนี้อยู่บนภูเขา พระนเรศวรจึงแบ่งกำลังทัพไทยของพระองค์ออกเป็น ๒ ส่วน
โดยให้กองทัพน้อยเข้าตีค้ำหน้าเหมือนอย่างที่ยกทัพพม่าทั้งสองปฏิบัติมาแล้ว และ
แอบเอากองทัพใหญ่เข้าไปตีทางด้านหลัง ซึ่งพระองค์ได้สำรวจพบว่าเป็นทางลับเข้าสู่
เมืองกรุง กองทัพเมืองกรุงไม่ใคร่ระวังว่าจะมีกองทัพเข้ามาทางด้านหลัง เพราะเห็น
ว่ากองทัพของข้าศึกได้โจมตีทางด้านหน้ามาสองคราวแล้ว จึงมีใคร่ระวังทางด้านหลัง
เมื่อกองทัพไทยเข้าไปทางด้านหลังถึงค้ำอย่างกระทันหัน พม่าจึงหมดทางป้องกัน
ทหารไทยจับเจ้าเมืองกรุงได้โดยง่าย พระมหาอุปราชกับพระสังกตจึงมีความละเอียดยิ่ง

เมื่อคราวที่สมเด็จพระนเรศวรทรงตัดสินพระทัยประกาศอิสรภาพนั้น ไท
เกียบบรรยายไว้แล้ว จึงขอชี้ในที่นี้แต่เพียงสั้น ๆ ว่า

เมื่อครั้งที่พระเจ้ามังระแห่งเมือง ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อกรุงหงสาวดี พระเจ้านันทบุเรงจึงเกณฑ์ไพร่พลพระราช รวมทั้งทัพกรุงศรีอยุธยาให้ไปร่วมกันปราบเมืองอังวะ พระมหาอุปราชำโปรคให้พระนเรศวรยกทัพไปช่วย การเกณฑ์ทัพจากกรุงศรีอยุธยา คราวนี้มีกลอุบายแฝงอยู่ คือ พระเจ้านันทบุเรงเห็นว่าพระนเรศวรเป็นนักรบที่เข้มแข็ง และเฉลียวฉลาดมาก หากปล่อยไว้จะทำการก่อกวนและเป็นภัยต่อกรุงหงสาวดี จึงทรงวางแผนกำจัดพระนเรศวรเสีย โดยสั่งให้พระมหาอุปราชอนุรักษ์เมืองหงสาวดีและดำเนินการในเรื่องนี้

พระมหาอุปราชำวางแผนให้พระยาเกียรติและพระยารามลงมาต้อนรับพระนเรศวรที่เมืองแครง และสั่งไว้ว่าถ้าพระมหาอุปราชำยกทัพมาตีทัพพระนเรศวรเมื่อใด ให้พระยาเกียรติ พระยารามตีด้านหลัง บังเอิญพระยาเกียรติ พระยารามพบพระมหาเถรคันฉ่องพระอาจารย์ของตน จึงได้เล่าความจริงให้ฟัง พระมหาเถรคันฉ่องเป็นมอญที่เกลียดพม่าอยู่แล้ว จึงห้ามมิให้แม่ทัพทั้งสองปฏิบัติตามคำสั่งของพระมหาอุปราชำ ครั้นสมเด็จพระนเรศวรได้นำทัพมาถึงเมืองแครง พ.ศ. ๒๑๒๓ พระมหาเถรคันฉ่องได้ทูลให้ทรงทราบถึงแผนการของพระมหาอุปราชำ

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงทราบถึงแผนการที่จะกำจัดพระองค์ จึงประกาศตัดไมตรีไม่ยอมขึ้นกับพม่าต่อไป ทรงทำพิธีหลั่งน้ำประกาศอิสรภาพของกรุงศรีอยุธยาในเดือน ๖ พ.ศ. ๒๑๒๓ นั้นเอง

พระเจ้านันทบุเรงทราบให้ยกกองทัพติดตามทันที แต่พระองค์ได้ยิงต่อสู้ระหว่างสองฟากแม่น้ำ ทรงพระแสงปืนยาวยิงถูกสุกรรมาตยาที่

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว พระเจ้านันทบุเรงโปรดให้ยกกองทัพมาเพื่อจะทำการปราบปรามกรุงศรีอยุธยาถึง ๕ ครั้ง สมเด็จพระนเรศวรได้ต่อสู้ตันทานกองทัพพม่าเพื่อป้องกันอิสรภาพของกรุงศรีอยุธยาไว้ได้ทุกครั้ง บางทีกลับตีพม่าแตกพ่ายไปอย่างยับเยิน และครั้งสุดท้ายเสด็จสวรรคตเสียกลางทาง

การรบครั้งสำคัญ คือ การรบกับพระมหาอุปราชำ ในการกระทำยุทธหัตถี เป็นเกียรติประวัติของจอมทัพ ทั้ง ๒ ฝ่าย พระนเรศวรทรงช้างชื่อพระยาไชยานุภาพ ซึ่งกำลังเมามันมุ่งเข้าประสานงาช้างพลายพัทธกอ ช้างทรงของพระมหาอุปราชำ พระมหาอุปราชำเห็นสมเด็จพระนเรศวรควยของ้าว แต่สมเด็จพระนเรศวรทรงหลบเสียทัน คมง้าวตัดถูกพระมาลาขาดไปเล็กน้อย ต่อมาเมื่อพระยาไชยานุภาพได้ทีเสียพลายพัทธกอเสียหลัก สมเด็จพระนเรศวรจึงฟันพระมหาอุปราชำที่ไหล่ สิ้นพระชนม์อยู่กับคอช้าง ฝ่ายพระเอกาทศรถทรงสู้กับมังจาปะโรแม่ทัพพม่าของพม่า ก็ชนะมังจาปะโรเช่นกัน

พระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวร เป็นประวัติตัวอย่างของคนไทยที่รักชาติเป็นอย่างดี การที่เข้าไปอยู่ในประเทศพม่าหลายปีมิได้เปลี่ยนจิตใจของพระองค์ ให้นิยมต่างประเทศได้เลย ทรงมีความรู้ในภาษาพม่า มอญ และทรงศึกษาอยู่ในเมืองหงสาวดีแต่ทรงพระเยาว์ จึงสามารถล่วงรู้จิตใจข้าศึกได้ และทรงกู้ชาติไทยให้เป็นอิสรภาพ ทรงเป็นนพราชา โดยแท้ ทรงเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ.๒๑๔๘ พระชันษาได้ ๕๐ ปี ทรงครองราชย์ได้ ๑๕ ปี

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นพระราชโอรสสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และพระราชเทวี ประสูติเมื่อ พ.ศ.๒๑๓๕ มีเรื่องเล่าว่าเมื่อประสูติพระญาติพระวงศ์ และคนทั้งหลายมองดูครั้งแรกแลเห็นเหมือนว่ามีสี่มือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระราชบิดาจึงพระราชทานนามว่า "พระนารายณ์"

เมื่อพระนารายณ์ยังทรงพระเยาว์มีเรื่องเล่ากันอีกว่า วันหนึ่งเสด็จออกไปเล่นที่เกย ซึ่งเป็นที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นลงเวลาทรงช้างและทรงรถ ฝนตกพว้า ขณะขึ้นกอดเสาต้นหนึ่งเล่นอยู่ พว้ามาถูกเสาต้นนั้นแตกตกลงไปถึงดิน พระนารายณ์มิได้เป็นอันตราย แต่พระนมและเด็กอื่น ๆ อยู่ในที่นั้นสลบไปหมดทุกคน นี่เป็นเรื่องเล่าจะจริงหรือไม่แล้วแต่ผู้ฟัง แต่ที่แน่ที่สุดก็คือสมัยพระนารายณ์มีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดในด้านการศึกและวรรณคดี ทรงขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ.๒๑๔๔ ขณะมีพระชันษาได้ ๒๕ ปี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดการกวีมาก ทรงพยายามบำรุงส่งเสริมศิลปวรรณคดีของชาติ โปรดให้กวีผู้มีชื่อเสียงแต่งเรื่องไว้น่าอ่านบ้าง แต่งกาพย์กลอนโคลงฉันท์ ประกวดกันบ้าง ต่อกระทุกันเล่นบ้าง บางครั้งสมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงตั้งกระทุหรือข้อความอันเป็นเกาเงื่อนนำหน้าบทกลอนด้วยพระองค์เอง และโปรดให้บรรดากวีทั้งหลายแต่งโคลงตามกระทุนั้น

ในราชสำนักสมัยนั้นนิยมการกวีกันมาก แม้แต่นายประยูรวงศ์และโตตอบกันเป็นโคลงกลอนได้อย่างคล่องแคล่ว

สมัยนี้ถือกันว่าเป็นยุคของกวี มีกวีที่มีชื่อเสียงหลายท่าน นอกจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว ก็มีพระมหาราชครู พระโหราธิบดี พระศรีมโหสถ และศรีปราชญ์ เป็นต้น เรามีวรรณคดีที่แต่งในสมัยนี้หลายเรื่อง เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์

เสือโลกาวัณห์ อปัมภูกะคำฉันท และจินตามณี ไม่ไป ระบุว่า เป็นเมืองสมเด็จพะพระนารายณ์
มหาราชนิกรงสุภาษิต (สามเรื่อง) คำนี้หกหมื่นห้า และโคลงโลกอมกับศรีปราชญ์
และกวีมีชื่ออื่น ๆ อีกมาก

สมเด็จพระนารายณ์ทรงเป็นมหาราชองค์หนึ่งของเมืองไทย พระองค์ทรง
ชุบเลี้ยงผู้มีความรู้ ความสามารถให้อยู่เป็นสุขทั่วหน้ากัน ถ้าเป็นชาวต่างชาติเข้ามา
รับราชการก็ทรงเลี้ยงดูและพระราชทานที่อยู่อาศัยให้ เมื่อผู้ใดทำความดีความชอบต่อ
บ้านเมืองก็พระราชทานรางวัล

สมเด็จพระนารายณ์ทรงปรีชาสามารถในการปกครอง ทรงรอบรู้ในเรื่อง
การเมืองเป็นอย่างดี ทั้งการเมืองภายในและการเมืองต่างประเทศ ในสมัยนั้น
ไทยทำการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศ มีชาวต่างชาตินำเรือสินค้าเข้ามาค้าขายที่
กรุงศรีอยุธยา และเราได้นำเรือสินค้าออกไปขายยังประเทศใกล้เคียง มีการแลกเปลี่ยน
ทูตระหว่างประเทศ พระองค์ได้ทรงทำไมตรีกับพระมหากษัตริย์ต่างประเทศในสมัยนั้น
หลายแห่ง เช่น จีน อินเดีย เปอร์เซีย และฝรั่งเศส เมื่อมีทูตต่างประเทศเข้ามา
เจริญทางพระราชไมตรี สมเด็จพระนารายณ์ก็โปรดให้รับรองคณะทูตอย่างสมเกียรติ
ในสมัยของพระองค์มีชาวต่างประเทศมารับราชการในราชสำนักจนได้บรรดาศักดิ์เป็น
"เจ้าพระยา" คือ คอนสแตนติน ฟอลคอน ได้เป็นเจ้าพระยาวิชเยนทร์ ท่านผู้นี้มีบทบาท
ทั้งดีและไม่ดีหลายประการ จะไม่กล่าวในที่นี้

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงตั้งออกพระวิสุทธิสุนทร (ปาน) น้องเจ้าพระยา
โกษาธิบดี (เหล็ก) เป็นหัวหน้าคณะทูตออกไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส
ทูตไทยคณะนี้เป็นทูตไทยคณะแรกจากทวีปเอเชียที่ไปถึงประเทศฝรั่งเศส ทำให้ฝรั่งเศส
รู้จักเมืองไทย นับว่าเป็นผลดีต่อเมืองไทยมาก ออกพระวิสุทธิสุนทร (ปาน) ทำหน้าที่
ทูตไทยได้อย่างดีเยี่ยม

สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้ซ่อมแซมสร้างพระราชวังที่ลพบุรีขึ้นอีกแห่งหนึ่ง
มีพวกช่างชาวฝรั่งเศสเข้ามาช่วยงานก่อสร้างหลายคน โปรดให้ขุดคลองสร้างที่ขังน้ำ
ทำทำนบกั้นน้ำ ทำเขื่อนหิน ซ่อมแซมป้อมค่าย สร้างพระราชวัง ทรงประทับที่พระราชวัง
ลพบุรีเสมอ

ในรัชกาลนี้ติดกับสมัยพระนเรศวร การศึกสงครามมีไม่มากนัก มีการรบกับพม่าประปรายตามชายแดน

สมเด็จพระนารายณ์เสด็จสวรรคตที่เมืองลพบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ พระชันษาได้ ๕๖ ปี อยู่ในราชสมบัติ ๓๒ ปี

สมเด็จพระเจ้าตากสิน

พระเจ้าตากสินได้ขึ้นครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์ ณ กรุงธนบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ทรงพระนามว่า "สมเด็จพระบรมราชาที่ ๔" แต่มักเรียกกันว่า "สมเด็จพระเจ้าตากสิน" ตามพระนามเดิมว่า "สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี" ตามชื่อเมืองหลวง สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระนามเดิมว่า สิน เมื่อรับราชการมีตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองตาก จึงเรียกกันว่าพระยาตากสิน ดังที่ได้เคยบรรยายไว้แล้วตอนเหตุการณ์เสียกรุงครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ขณะที่พม่ากำลังล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่ พระเจ้าตากสินซึ่งถูกเกณฑ์ให้มาช่วยรบพม่าอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เห็นว่าเราจะสู้พม่าไม่ได้แน่นอน จึงได้รวบรวมพรรคพวกประมาณ ๕๐๐ คน แหวกวงล้อมพม่าออกจากเมืองมาทางวัดพิชัย มุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออก พระยาตากสินสามารถตีกองทัพพม่าที่ตามมาแตกกลับไปทุกครั้ง แม้ทหารพม่าจะมีมากกว่าก็ตาม กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเป็นครั้งที่ ๒ ในแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ พม่าได้ทำการปล้นสดมภ์เผาทำลายบ้านช่อง วัดวาอารามเสียหาย และกวาดต้อนผู้คนไปเป็นอันมาก ทิ้งทหารพม่าไว้รักษาการณ์ที่ค่ายโพธิ์สามต้นไว้กองหนึ่ง ที่ธนบุรีกองหนึ่ง และที่เพี้ยะอีกกองหนึ่ง พระยาตากสินเมื่อรวบรวมกำลังได้แล้ว ก็ยกทัพเรือขึ้นมาค่ายพม่าที่เมืองธนบุรีแล้วเลยไปตีค่ายพม่าที่เพี้ยะ และที่โพธิ์สามต้น ซึ่งเป็นค่ายพม่าที่ใหญ่ที่สุด . ทัพพระยาตากสินปราบปรามขับไล่พม่าที่อยู่รักษาเมืองแตกกลับไปได้ภายในเวลาอันสั้น ทรงสามารถนำอิสรภาพมาสู่ชาติไทย พระยาตากสินได้มาตั้งเมืองธนบุรีเป็นเมืองหลวง ขึ้นครองราชย์ขณะนั้นทรงมีพระชันษาได้ ๓๔ ปี และทรงปราบปรามชุมนุมต่าง ๆ ที่ตั้งตัวเป็นอิสระกันอยู่เป็นพวก ๆ มีเจ้าพิมาย เจ้าพระยาพิษณุโลก เจ้าพระฝาง และเจ้านครศรีธรรมราช จนวนคาบ รวบรวมประเทศไทยให้เป็นปึกแผ่นเช่นเดิม นับว่าพระองค์ทรงมีบุญคุณต่อชาติไทยเป็นอันมาก พระองค์เสวยราชย์อยู่ ๑๕ ปี ประชาชนชาวไทยยังรำลึกถึงวีรกรรมของพระองค์สืบมาจนทุกวันนี้ มีอนุสาวรีย์ของพระองค์ประดิษฐานอยู่ที่วงเวียนใหญ่ จังหวัดธนบุรี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์แรกของ
ราชวงศ์จักรี ราชวงศ์นี้สืบต่อกันมาถึงรัชกาลปัจจุบัน ทรงเป็นผู้สร้างกรุงเทพฯ
เป็นเมืองหลวง

ก่อนที่ไคชนครองราชย์ ทรงรับราชการโตตำแหน่งสมเด็จเจ้าพระยามหา
ทักษิณศรีศักดิ์ ได้เป็นกำลังสำคัญของสมเด็จเจ้ากรุงธนบุรีในการกู้สภาพของบ้านเมือง
ในแผ่นดินสมเด็จเจ้ากรุงธนบุรี สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกออกทำสงคราม
เพื่อประเทศชาติหลายครั้ง เริ่มไปปราบปรามเจ้าพิมาย เจ้าพระฝาง เป็นแม่ทัพไปตี
เมืองเขมร เป็นแม่ทัพของสมเด็จเจ้ากรุงธนบุรีไปตีไคเมืองเวียงใหม่ ลำปาง
และลำพูน เป็นแม่ทัพยกไปตีไคเมืองเวียงจันทร์ และออกทำการสู้รบกับพม่า ครั้งหนึ่ง
ไคไปตั้งรับกองทัพพม่าอะแซหวุ่นกี้ที่เมืองพิษณุโลก ตีพม่าครั้งนี้เป็นศึกใหญ่ยกมาหลายทัพ
ทัพพม่าตั้งล้อมเมืองพิษณุโลกไว้ทุกด้าน สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกซึ่งขณะนั้นเป็น
เจ้าพระยาจักรี ยกทหารออกโจมตีทัพพม่า ชลัดกันแพ้สลับกันชนะ รวม ๘-๑๐ ครั้ง
อะแซหวุ่นกี้จึงขอพบปะพูดจากับเจ้าพระยาจักรี อะแซหวุ่นกี้ไคพิจารณาคุณูปการลักษณะ
เจ้าพระยาจักรีแล้วชมว่า "ท่านนี้รูปก็งามฝีมือก็เข้มแข็งสามารถรบเราอยู่เป็นนิจได้
จงอุทิศนำรักษาตัวไว้ภายหน้าจะไคเป็นกษัตริย์แน่แท้"

สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเดิมชื่อทองด้วง เป็นบุตรหลวงพินิจอักษร
และคุณหญิงคาวเรือง เริ่มเข้ารับราชการในแผ่นดินเจ้าสมเด็จเจ้าอยู่หัวพระที่นั่ง
สุริยามรินทร์ เป็นหลวงยกกระบัตร ไปปฏิบัติหน้าที่ราชการอยู่ที่เมืองราชบุรี ในแผ่นดิน
สมเด็จเจ้าตากสิน หลวงยกกระบัตรไคแต่งงานกับบุตรสาวเศรษฐีทองและท่านสน
ชื่อ "นาก" ซึ่งอยู่ที่เมืองราชบุรีนั้น ในแผ่นดินสมเด็จเจ้าตากสิน หลวงยกกระบัตร
ไครับราชการมีความชอบมาก ไคเลื่อนบรรดาศักดิ์หลายครั้ง จนกระทั่งไคเป็นสมเด็จ
เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก มีเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรม เป็นใหญ่กว่าข้าราชการทั้งหลาย

ขณะที่สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกคุมทัพออกไปปราบปรามการจลาจล
ในเมืองเขมรยังไม่ทันเรียบร้อยดี ก็ไคทราบข่าวว่าในกรุงธนบุรีเกิดการจลาจลเกิดการ
ฆ่าฟันแก่งแย่งอำนาจ สมเด็จเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระสติหวั่นเพื่อนไป สมเด็จเจ้าพระยา

มหากษัตริย์จึงรับยกกองทัพกลับกรุงธนบุรี มีข้าราชการและราษฎรไปต้อนรับเป็นอันมาก
ข้าราชการทั้งหลายได้เชิญสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อ
จัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อย

ทรงขึ้นครองราชย์วันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ขณะนั้นมีพระชนมายุ ๔๖ ปี
ทรงสร้างเมืองหลวงใหม่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองหลวงใหม่นี้ คือ
"กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยา" ซึ่งเรียกกันว่ากรุงเทพฯ
พระนครบ้าง ทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ให้มีศักดินาในราชตระกูล โปรดให้เจ้าพระยาสุรสีห์
พระอนุชา เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ประทับที่พระราชวังบวรหรือเรียกว่า
"วังหน้า" อยู่ทางด้านเหนือของพระราชวังหลวง ทรงโปรดให้สร้างกำแพงเมือง
สร้างป้อม และขุดคูล้อมรอบพระนคร เพื่อใช้ป้องกันข้าศึกในยามสงครามและใช้เป็น
ประโยชน์ในการไปมาติดต่อกันในยามปกติ โปรดให้ขุดคลองมหานาคไว้เป็นที่สำหรับ
ชาวพระนครได้ลงเรือไปประชุมเล่นเพลงและสักวาในฤดูน้ำมากเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา

โปรดให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือเรียกกันสั้น ๆ ว่าวัดพระแก้ว
ในบริเวณพระราชวังหลวง ให้เชิญพระแก้วมรกตมาไว้ ณ โบสถ์วัดนี้ เป็นสถาปัตยกรรมไทย
ที่สวยงามปราณีต เป็นสมบัติอันล้ำค่าที่ตกทอดมาจนถึงพวกเราทุกวันนี้ นอกจากนี้ทรงสร้าง
และซ่อมแซมวัดที่สำคัญอีกหลายแห่ง เช่น วัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) วัดสระเกศ วัดยานนาวา
 เป็นต้น พระองค์ทรงสร้างพระนครอยู่ ๓ ปีจึงสำเร็จ พอมีการฉลองพระนครไม่นานพม่า
ก็ยกกองทัพใหญ่เข้ามาตีเมืองไทยอีก ๕ ครั้ง ทหารไทยได้ต่อสู้กับพม่าอย่างเข้มแข็ง สามารถ
ตีค่ายพม่าแตกได้ชัยชนะทั้งที่พม่ามีทหารเข้ามาถึงขานพระนคร และเกิดวีรสตรีไทยที่มีชื่อ
ในศึกครั้งนี้ด้วย นอกจากนี้ไทยก็ตีพม่าแล้วขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่ เขตล้านนา
และสิบสองปันนาแตกพ่ายไป

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๓๕๒ พระชนมายุ
ได้ ๙๔ ปี อยู่ในราชสมบัติ ๒๘ ปี

ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร

ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร สตรีไทยผู้กล้าหาญทั้งสองนี้เป็นลูกสาวเจ้าเมือง
ถลางเก่า ท้าวเทพสตรีเดิมชื่อ "จัน" ได้แต่งงานกับเจ้าเมืองถลางคนหนึ่ง จึงเรียกกันว่า

คุณหญิงจัน ส่วนท้าวศรีสุนทร น้องสาวนั้นชื่อ "มุก"

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔ ในรัชกาลที่ ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระเจ้าปดุง พระเจ้าแผ่นดินพม่าได้ยกทัพใหญ่ ๕ ทัพ และกำหนดให้เข้าตีเมืองไทยพร้อมกัน ทุกด้าน คือ ตรงมาตีกรุงเทพฯ ๕ ทัพ ตีหัวเมืองเหนือ ๒ ทัพ และตีหัวเมืองทางใต้ อีก ๒ ทัพ

ทัพพม่าซึ่งจะตีเมืองทางใต้นั้นเป็นกองทัพเรือมีทหารจำนวน ๓ พันคน ยกลง มาตีหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตกของไทย เมื่อทัพเรือพม่าตีได้เมืองตะกั่วป่าและ ตะกั่วทุ่งแล้วได้ยกทัพไปยังเมืองถลาง พม่าได้ตั้งค่ายล้อมเมืองถลางไว้ ขณะนั้น เมืองถลางไม่มีเจ้าเมือง พระยาถลางตายลงเมื่อตอนพม่ายกกองทัพเข้ามาตีเมืองไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ยังมีทรงตั้งพระยาถลางใหม่

คุณหญิงจันภรรยาพระยาถลางคนที่ตายและคุณมุกน้องสาว แม้เป็นหญิง ก็มีใจรักใจ หรือเกรงกลัวข้าศึก ได้เป็นหัวหน้าชักชวนชาวเมืองทั้งหญิงชาย ให้ร่วมมือกับบรรดาข้าราชการจัดการป้องกันรักษามันเมือง จัดตั้งค่ายใหญ่ สำหรับต่อสู้พม่า จัดคนประจำค่ายป้อมค่ายทั้งถลางวันกลางคืน

ข้าราชการและชาวเมืองถลางทั้งหญิงชายได้ช่วยกันป้องกันรักษามันเมือง อย่างเข้มแข็ง พวกผู้ชายที่เป็นทหารได้ต่อสู้รบพุ่งกับพม่าอย่างกล้าหาญ พวกคนเฒ่า คนแก่ก็ให้ความร่วมมือช่วยเหลืออยู่แนวหลัง ช่วยจัดส่งอาวุธ และตัวกรวดทรายส่ง ให้ทหารแนวหน้าสาคลลงมาถึงข้าศึกบ้าง เป็นกองเสบียงช่วยจัดทำอาหารเลี้ยง พวกทหารทั้งหลายบ้าง พม่าล้อมเมืองถลางอยู่เดือนเศษไม่สามารถตีเข้าเมืองได้ ต้องเลิกทัพกลับไป คุณหญิงจัน คุณมุก และชาวเมืองถลางทั้งหลายสามารถป้องกัน รักษาเมืองถลางเอาไว้ได้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงตั้งให้คุณหญิงจันเป็น "ท้าวเทพสตรี" และทรงตั้งคุณมุก น้องสาว เป็น "ท้าวศรีสุนทร"

ท้าวสุนาริ

ท้าวสุนาริ เป็นวีรสตรีไทยซึ่งใหญ่เมืองนครราชสีมาให้พ้นจากเงื้อมมือ ข้าศึก ก็กองทัพบกแตกหนีกลับเมืองเวียงจันทน์ด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว

ขณะที่คุณหญิงโมอายุราว ๕๕ ปี เจ้านุวงศ์บุตรของกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทร์) ได้ยกกองทัพใหญ่เข้ามายังเมืองนครราชสีมา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นเจ้าเมืองและปลัดเมืองนครราชสีมาไม่อยู่ กองทัพหลวงก็ไปรบเสียที่อื่น กองทัพเจ้านุวงศ์จึงยกเข้าเมืองนครราชสีมาได้โดยง่าย

เมื่อกองทัพเจ้านุวงศ์ยกเข้าเมืองนครราชสีมาแล้ว ข้าศึกได้รับอาวุธยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ ของชาวเมืองไม่เหลือไว้ให้แม่ทัพพม่า จอมเสียม ริมทรัพย์สมบัติและกวาดต้อนครอบครัวชาวเมืองทั้งหญิงชาย เด็กผู้ใหญ่ไปเมืองเวียงจันทร์ คุณหญิงโมภรรยาปลัดเมืองนครราชสีมาถูกควบคุมตัวไปด้วย เจ้านุวงศ์ให้เพี้ยรามพิชัยเป็นหัวหน้า นำทหารประมาณสองพันคนควบคุมชาวเมืองนครราชสีมาไปยังเมืองเวียงจันทร์โดยเร็ว ผู้ใดขัดขึ้นหรือแกล้งทำซุกซนจะต้องถูกลงโทษอย่างแรง

คุณหญิงโมเป็นคนฉลาดได้กระซิบสั่งบรรดาครอบครัวชาวเมืองนครราชสีมาทั้งหลายให้สร้างทำเป็นยินยอมโดยดี ให้พยายามเอาใจแม่ทัพนายกองระหว่างเดินทาง ให้เชื่อฟังและทำอ่อนน้อมต่อผู้ควบคุม จนผู้ควบคุมวางใจไม่ระแวงสงสัย ขอมจำบมีคขวาง จอมเสียม ให้ชาวเมืองใช้ในการขอมยานพาหนะ สร้างที่พักและหุงหาอาหาร คุณหญิงโมออกอุบายให้ชาวเมืองนครราชสีมาทั้งหลายใช้เครื่องมือเหล่านี้ลักลอบตัดไม้เสียมปลายไม้ให้แหลมเป็นอาวุธแจกจ่ายกันให้ทั่ว

นอกจากนั้นคุณหญิงโมยังได้แนะนำให้เพื่อชาวนครราชสีมาทั้งหลายให้แบ่งเหนียวการเดินทางไว้ด้วยวิธีต่าง ๆ ให้พวกที่อ่อนแอทำเป็นเจ็บป่วยลงบ้าง ให้พวกที่ควบคุมยานพาหนะทำให้เกวียนชำรุดหักพังลงบ้าง ปลอยสัตว์พาหนะ มี ช้าง ม้า วัว ควาย ให้หนีไปไกล ๆ แล้วไล่ตามจับบ้าง

เมื่อพวกเชลยที่อยู่ข้างหนว้เดินทางลงพวกที่ตามมาข้างหลังเป็นระยะ ๆ ก็ตามมาทันสามารถรวมเป็นกลุ่มเดียวกันได้ กองเชลยนี้ให้หยุดพักแรมที่ทุ่งสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นทุ่งราบกว้างใหญ่อยู่ทางทิศพายัพ ตอนใกล้ค่ายคุณหญิงโมสั่งให้จัดอาหารคาวหวานอย่างดี พร้อมด้วยสุราให้พวกสาว ๆ นำไปเลี้ยงดูทหารที่ควบคุม สำหรับเพี้ยรามพิชัยหัวหน้า นั้น คุณหญิงโมได้จัดให้นางสาวเหลือ ผู้มีรูปร่างงาม จิตใจเข้มแข็งไปคอยปฏิบัติรับใช้ การกระทำครั้งนี้ได้ผลสมดังที่คุณหญิงโมต้องการ พวกทหารเวียงจันทร์สนุกสนานเต็มที่ ค้างกินเหล้ากินกับแกล้ม หยอกล้อสาวงามที่มารับใช้มิได้ระแวงสงสัยว่าจะมีอันตรายเกิดขึ้นในไม่ช้า

คุณหญิงโมพร้อมด้วยกำลังชาวนครราชสีมาอีกส่วนหนึ่งได้เตรียมพร้อมคุมคอยเวลาที่จะเข้าโจมตีทหารเวียงจันทร์ ผู้ควบคุมอยู่ ทุกคนถืออาวุธ มีคัมบัง พร้าบัง และไม้เลี่ยมปลายแหลมบ้าง พอคกคึกเมื่อพระจันทร์ลับไปแล้ว คุณหญิงโมก็ให้อาณัติสัญญาณขึ้น ชาวเมืองนครราชสีมาต่างก็โห่ร้องขึ้น

เมื่อพวกผู้หญิงที่กำลังนั่งปฏิบัติรับใช้พวกข้าศึกอยู่ได้ยินเสียงโห่ร้องต่างก็รีบคว้าอาวุธของศัตรู ช่วยพวกข้าศึกอย่างกล้าหาญ บอมสละชีวิตเลือดเนื้อเต็มที จนทหารเวียงจันทร์เสียที่แตกหนีไปสิ้นในครั้งนี้

คุณหญิงโมได้พยายามรวบรวมผู้คนและอาวุธเตรียมต่อสู้กับข้าศึกต่อไป สั่งให้ชาวเมืองนครราชสีมาทั้งหลายช่วยกันขุดคูทำสนามเพลาะโดยเร่งรีบ ยังมีทันเรียบร้อยดี ทหารเวียงจันทร์ที่แตกหนีกลับไปรวบรวมกำลังกันได้ ยกกลับมาตีค่ายชาวเมืองนครราชสีมาอีก คุณหญิงโมได้นำคนไทยต่อสู้อย่างดุเดือดทหารเวียงจันทร์ถูกฆ่าตายและหนีกลับไป

เจ้าอนุวงศ์ได้ให้เจ้าสุทโธสีสารคุมทหารเวียงจันทร์มาอีกและยกไปตีศรีวโทยที่ทุ่งสัมฤทธิ์ คุณหญิงโมได้คุมพรรคพวกชาวเมืองนครราชสีมาออกสู้รบกับข้าศึกอย่างเข้มแข็ง จนทัพเจ้าสุทโธสีสารแตกกลับไป

เมืองนครราชสีมาจึงรอดพ้นจากการปิดครองของข้าศึก นับว่าคุณหญิงโมเป็นสตรีที่สามารถมีความรู้เรื่องการสงครามเป็นอย่างดี ได้นำชาวเมืองนครราชสีมาออกต่อสู้กับข้าศึกและได้ชัยชนะถึง ๓ ครั้ง เป็นความชอบอย่างใหญ่หลวงต่อประเทศชาติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าแต่งตั้งให้คุณหญิงโมเป็น "ท้าวสุรนารี" พระราชทานเครื่องยศทองคำเป็นเกียรติยศชื่อเสียงของวีรสตรีแห่งเมืองนครราชสีมานี้เลื่องลือไปทั่ว เป็นเยี่ยงอย่างแก่ชาวไทยรุ่นหลัง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นกษัตริย์ไทยองค์ที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรี พระนามเดิม คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ทรงเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศตลอดเวลาที่พระองค์ทรงครอง

ราชย์เป็นเวลา ๔๒ ปีนั้น พระราชกรณียกิจต่าง ๆ ของพระองค์เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง นำความเจริญและนำความปลอติภัยมาสู่ประเทศชาติ พระองค์ทรงเป็นที่รักและเคารพของประชาชนอย่างยิ่ง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางรากฐานความเจริญในด้านต่าง ๆ ให้แก่ประเทศไทยหลายประการ พอสรุปได้ดังนี้

ก. ทรงวางนโยบายการต่างประเทศอย่างฉลาดจนสามารถนำประเทศให้พ้นจากภัยทางการเมืองและคำรังเอกราชอยู่ได้จนทุกวันนี้

ข. ทรงปรับปรุงแก้ไขการปกครองประเทศ แบ่งเป็นกระทรวง ทบวงกรม สำหรับส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคก็แบ่งเป็นมณฑลและจังหวัด

ค. โปรดให้เลิกทาสใน พ.ศ. ๒๔๐๖

ง. โปรดให้สร้างการไปรษณีย์โทรเลข โทรศัพท์ ทางรถไฟ ขุดคลองสร้างถนน ทำสะพาน ฯลฯ

จ. โปรดให้สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล การไฟฟ้า การประปา ฯลฯ

ฉ. ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น ทรงสร้างวัด วางระเบียบการปกครองสงฆ์ขึ้นใหม่ โปรดให้รวบรวมพระไตรปิฎก จัดพิมพ์ไว้เป็นสมบัติของประเทศสำหรับให้ศึกษากันทั่ว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้เสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ ในประเทศอยู่เสมอ ทำให้พระองค์ได้ทรงคุ้นเคยกับราษฎร ทรงเป็นที่เคารพรักของราษฎร ประชาชนจึงพากันถวายพระนามว่า "สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า" พระองค์เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ดังนั้นในวันที่ ๒๓ ตุลาคมทุก ๆ ปี ประชาชนจะพากันถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า เพื่อรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์

